

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

МЕДИЦИНА
ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНЕ
КҮШ ҚОЛДАНУ –
ЗАҢ АЯСЫНДА ҚАТАҢ
ЖАЗАЛАНУЫ ТИІС

2-бет

ҚАРЫНДАШТЫҢ
ҰШЫ

6-бет

УКРАИНЕ – РАКЕТЫ,
А АМЕРИКЕ –
БЕСПОШЛИННЫЙ
РЫНОК

14-бет

ҚАЗАҚҰНИ 25 ЖЫЛ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ - САЯСИ АПТАЛЫҚ

www.qazaquni.kz

qazaquni@mail.ru

2000 жылғы 11 тамыздан шыға бастады

№30 (1159) 28.07.2025

ҚАЗАҚ
ЖЫРЫНЫҢ
ҚАС ЖҮЙРІГІ
ЕДІ...

12-13
бет

БАЛАЛАРДЫҢ АМАНДЫҒЫ БӘРІНЕН ҚЫМБАТ...

3
бет

«Зерттеу жүргізу барысында шыны препаттардың сапасы төмен болатын кездер кезігеді. Ондай кездерде биоматериалды қайта сұратып, талдаманы қайта жүргіземіз. Зерттеу кезінде лейкоз анықталса, протокол бойынша ем қабылданады. Он бес күннен кейін қайта тексерілген кезде талдаманың нәтижесі дұрыс шықса, бұл біз үшін де үлкен қуаныш. Мұнда ең бастысы – зерттеудің дұрыс жүргізілуі. Сонда ғана диагноз дұрыс қойылады. Егер дер кезінде дұрыс диагноз қойылып, ем-шара жүргізілмесе, онда дерт дендеп, қатерлі ісікке ұласуы мүмкін. Бұрындары қатерлі дертке шалдығатындардың саны санаулы болса, қазір көбейіп келе жатқаны алаңдатады. Бір жағынан бұл сол кезеңдегі диагностиканың дамуымен де тығыз байланысты» деп түйіндеді сөзін Г.Заңғалиқызы.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ – ӘР БАЛАҒА ТЕҢ МҮМКІНДІК

Оқу-ағарту министрлігінің мәліметінше өткен жылы елімізде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың саны 230 мыңнан асып жығылған. Инклюзиялық білім берудің қажеттілігі мен маңыздылығын ескере отырып, министрліктің құрылымында инклюзивті және арнайы білім беру департаменті құрылып, өз жұмысын бастады. Өткен жылы ғылыми қауымдастық және үкіметтік емес ұйымдармен бірлесе отырып ауқымды жұмыстар атқарылды. Инклюзиялық және арнайы білім беру саласындағы барлық нормативтік құжатқа талдау жүргізілді. Нәтижесінде 15 нормативтік-құқықтық акт қабылданып, соған сәйкес жұмыстар жүргізіле бастаған-ды.

5
бет

ТЮРКСКИЙ СЛЕД В «ЭПОСЕ О ГИЛЬГАМЕШЕ»

Когда мы говорим об истоках древней прототюркской культуры, мы неизбежно впадаем в область культурно-исторических интерпретаций, отсылочек, цитаций древних авторов, догадок и предположений, которые иногда кажутся нам удивительно верными, но все же еще не подлинно достоверными, требующего фактического материала из разных областей культурного знания человечества.

ӨМІР КҮНДЕ
ТОЙ ЕМЕС

8-9
бет

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

МЕДИЦИНА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНЕ КҮШ ҚОЛДАНУ – ЗАҢ АЯСЫНДА ҚАТАҢ ЖАЗАЛАНУЫ ТИІС

Медицина қызметкерлеріне күш қолдану — заң аясында қатаң жазалануы тиіс. Бұл туралы Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасына сәйкес белгілі болды. Президенттің кеңесшісі әрі баспасөз хатшысы Руслан Желдібай ресми мәлімдеме жасады.

— Мемлекет басшысы медицина қызметкерлеріне күш қолданып, қатыгездік танытқан әрекеттерге қатысты жазаны қатаңдату мақсатында ұлттық заңнамаға өзгерістер енгізу туралы Парламент депутаттарының, денсаулық сақтау саласы өкілдерінің және белсенді азаматтардың ұсынысын қолдайды, — делінген хабарламада.

Мұндай жағдайлар дәрігерлердің өміріне қауіп төндіріп, олардың кәсіби қызметін атқаруына елеулі кедергі келтіруде. Сондықтан мұндай келеңсіздіктерге құқықтық тұрғыда батыл тосқауыл қойылуы тиіс. Президент бұл мәселені «Заң

және тәртіп» қағидатына сүйене отырып, шешуді тапсырды.

Сондай-ақ Мемлекет басшысы Үкіметке заңнамалық түзетулер пакетін әзірлеуді жүктеді. Жаңа бастама Парламентте азаматтық қоғам өкілдерінің қатысуымен кеңінен талқыланатын болады.

Бұл шешім — соңғы уақытта елде жиілеп кеткен медицина қызметкерлеріне қарсы күш қолдану оқиғаларынан кейін қабылданған нақты әрекет. Ақ халатты абзал жандардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету — қоғамның да, мемлекеттің де ортақ міндеті.

БЕРЕРІ МОЛ БАҒДАРЛАМА

Қазақстанда жазғы демалыс кезінде мектепке баратын балаларды қолдау мақсатында «Балақайлар мектебі» бағдарламасы жүзеге асырылып жатыр.

Бұл бастама биыл екінші жыл қатарынан ұйымдастырылып отыр. Бағдарлама мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту стандартына сәйкес әзірленіп, балабақша мен бастауыш мектеп арасындағы сабақтастықты қамтамасыз етеді. Оқу бағдарламасы балалардың физикалық, зияткерлік, коммуникативтік, шығармашылық және әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларын дамытуға бағытталған.

— Жаз айларында бір айлық қысқа мерзімді даярлық курстары арқылы 25 мыңға жуық бала қамтылды. Сабақтар күн сайын 30 минуттан өтеді. Оқу үдерісін бастауыш сынып мұғалімдері немесе мектепалды даярлық педагогтері жүргізеді, — дейді мектепке дейінгі білім беру департаментінің директоры Манар Адамова.

Тамыз айында тағы 5,3 мың топ ашылып, қосымша 65,2 мың бала қамтылады деп жоспарланып отыр. Осылайша, жазғы кезеңде бағдарламаға қатысатын балалар саны 90 мыңға жуықтайды.

Министрлік өкілдерінің айтуынша, бұл бастама — бұған дейін балабақшаға бармаған балалар үшін мектепке дейінгі білімге қолжетімділікті арттыруға бағытталған маңызды қадам.

ҚАРЖЫ ЖЫМҚЫРҒАНДАРҒА ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ҚОЗҒАЛДЫ

Алматы облысында «Алматыгазсервис-Холдинг» АҚ қызметкерлері 168 миллион теңгені жымқырды деген күдікке ілінді.

Тергеу мәліметтеріне сәйкес, компания өкілдері тұрғындардан қолма-қол ақша жинап, төлемді арнайы жүйеде жасырып келген. Жиналған қаржы заңды түрде өткізу орнына жеке мақсатқа жұмсалған. Күдіктілер қатарында компания директоры, оның орынбасары, аға оператор мен бақылаушы бар.

Сот шешімімен олардың жал-

пы құны 165 млн. теңге болатын мүлкіне (пәтер, үй, көлік) тыйым салынды. Қылмыстық іс аяқталып, материалдар сотқа жолданды.

САУДА ОРТАЛЫҒЫ ОТҚА ОРАНДЫ

Кентау қаласындағы Әл-Фараби көшесінде орналасқан үш қабатты АБК сауда орталығының шатырында шыққан өртті Түркістан облысының өрт сөндірушілері сәтті ауыздықтады.

Төтенше жағдай орнына жедел штаб құрылып, өртті сөндіруге 38 маман мен 8 арнайы техника жұмылдырылды. Құтқарушылардың кәсіби әрекетінің нә-

тижесінде өрт 22:09 шамасында толық сөндірілді.

— Өрт сөндірушілер оқиға орнына жеткен кезде жалпы аумағы 1000 шаршы метрлік сауда орталығының 270 шаршы метрі жанып жатқан. Су үздіксіз беріліп, өрттің кең таралуына жол берілмеді. Зардап шеккендер жоқ. Қазіргі таңда өрттің шығу себебі анықталуда, — деді Кентау қаласы ТЖ бөлімінің бастығы Серік Төлегенов.

ЖОЛ ЕРЕЖЕСІН БҰЗҒАН ЖҮРГІЗУШІ ЖАЗАЛАНДЫ

Алматы полициясы жол қозғалысы ережесін өрескел бұзған жүргізушілерді анықтады.

Әлеуметтік желілерде бірнеше көлік жүргізушісі тарапынан жол жүру ережелерінің өрескел бұзылғаны түсірілген бейнежазба тарады. Кадрларда қарама-қарсы жолақпен жүру, артқа қозғалу, агрессивті жүргізу және басқа да қауіпті маневрлер бейнеленген.

Қалалық полиция департаменті жүргізушілер анықталып,

ереже бұзған көліктер арнайы айыппұл тұрағына қойылғанын хабарлады.

— Жол қозғалысының басқа қатысушыларына қауіп төндіріп, автокөлікті артқа қарай жүргізген жүргізушілердің бірі сот шешімімен 10 тәулікке әкімшілік қамауға алынды. Жол — бейқамдықты кешірмейді, ал жол жүру ережелерін әдейі елемей жазасыз калайды, — деді Жергілікті полиция қызметі басқармасының бастығы Серік Шумаев

ДИМАШ ҚҰДАЙБЕРГЕН – ҚЫРҒЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХАЛЫҚ ӘРТІСІ

Қырғызстанда өткен «Мейкин Азия» халықаралық музыкалық фестивалі аясында әлемге әйгілі қазақ әншісі Димаш Құдайбергенге Қырғыз Республикасының Халық әртісі атағы берілді. Бұл мәртебелі марапат Қырғызстан Президенті Садыр Жапаровтың қолдауымен табысталды.

Чолпон-Ата қаласында өткен баспасөз мәслихатында Димаш Құдайберген өзіне көрсетілген бұл құрметті бауырлас қырғыз халқының қазақ еліне деген ілтипаты ретінде қабылдайтынын айтты.

— Ең алдымен, Қырғыз Республикасының Президенті Садыр Жапаровқа шексіз алғысымды білдіремін. Бұл марапат — маған ғана емес, күллі қазақ халқына деген бауырмал ықыластың, достықтың көрінісі. Қырғыз халқының өнер мен өнерпазға деген ілтипаты ерекше әсер етті, — деді Димаш Құдайберген.

Әнші сондай-ақ фестивальді жоғары деңгейде ұйымдастырғаны үшін алғысын білдіріп, алдағы уақытта Қазақстан мен Қырғызстан арасындағы мәдени байланыстарды дамытуға белсенді үлес қоса беретінін жеткізді.

Бұл марапат — Димаш Құдайбергеннің Қырғызстан мен Қазақстан арасындағы мәдени ынтымақтастықты нығайтуға қосқан үлесі мен Орта Азия өнерінің халықаралық аренадағы танымалдығын арттыру жолындағы еңбегінің жарқын нәтижесі.

АЛҒАШҚЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ КӨМЕКТІҢ ЖАҢА МОДЕЛІ ІСКЕ ҚОСЫЛУДА

Қазақстанда алғашқы медициналық көмектің сапасы мен қолжетімділігін арттыруға бағытталған жаңа модель енгізіліп жатыр. Бұл туралы Денсаулық сақтау министрлігі «Алғашқы медициналық-санитарлық көмек жүйесін жаңғырту» тақырыбында өткен баспасөз конференциясында мәлімдеді.

Қазіргі таңда елімізде 677 алғашқы медициналық-санитариялық көмек нысаны жұмыс істейді. Оның 62%-ы қалада, 38%-ы ауылдық жерлерде орналасқан. Салада басқарудың заманауи тәсілдері мен жаңартылған нормативтік-құқықтық базалар енгізілуде.

Министрлік өкілдерінің айтуынша, енді науқастарды қабылдау уақыты 6 сағатқа дейін ұзартылып, бұл дәрігерге пациентті жан-жақты қарап, тиімді ем тағайындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, алғашқы медициналық көмектегі басым бағыт — аурудың салдарын емес, себебін анықтап, ерте алдын алу шараларын күшейту болып отыр. Медициналық қызметтің

жаңа моделінде пациенттердің бейінді мамандарға өздігінен жазылуына мүмкіндік берілген. Сондай-ақ медбикелердің жеке қабылдау жолға қойылып, олар енді кейбір емдеу шараларын дербес жүргізе алады. Бұл өз кезегінде дәрігерлердің жүктемесін азайтып, қызмет сапасын арттыруға септігін тигізеді.

Бұдан бөлек, мобильді бригадалардың қызметі кеңейіп, шұғыл көмек көрсететін кабинеттер ашылуда. Кейбір өкілеттіктер бейінді мамандардан жалпы тәжірибе дәрігерлеріне, ал дәрігерлерден медбикелерге берілмек. Бұл реформалар медицина қызметкерлерінің еңбегін ынталандыру және науқастарға қолжетімді медициналық қызмет көрсетуді қамтамасыз етуге бағытталған.

ҚЫЗЫЛОРДАДА КҮРДЕЛІ ОТА ЖАСАЛДЫ

Қызылорда қаласында тізе және жамбас буындарын алмастыру отасы міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру (МӘМС) жүйесіне қатысушылар үшін тегін жүргізіледі. Бұл туралы Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорының облыстық филиалы хабарлады.

Эндопротездеу — зақымдалған буынды жасанды имплантпен алмастыру операциясы. Қазіргі таңда бұл — ең жиі жасалатын күрделі ортопедиялық оталардың бірі саналады. Құны шамамен 1,6 миллион теңге тұратын жоғары

технологиялық бұл ем шарасы толықтай қор есебінен қаржыландырылады.

Қалалық көпбейінді ауруханада жыл сайын осындай 100-ге жуық ота жасалады. Отадан кейін пациенттер стационарлық оңалту курсынан өтеді. Бұл қызметтердің барлығы МӘМС жүйесі арқылы қолжетімді.

— Ең бастысы — азаматтардың медициналық сақтандыру жүйесінде мәртебесі болуы керек. Сонда бұл ем-домдарды ешқандай төлемсіз алуға мүмкіндік бар, — дейді аурухананың травматолог-дәрігері Еркебұлан Молда-назаров.

Республика бойынша жыл сайын 600-ден аса бала қатерлі ісік ауруымен бетпе-бет келеді. Ал 5 мың бүлдіршіннің диспансерлік есепте тұрғанын ескерсек, аталмыш дерттің адам таңдамайтынын аңдаймыз. Дәрігерлердің сөзінше, балалар арасында лейкоз, яғни ақ қан қатерлі дертінің дендеп бара жатқаны бұл мәселенің қоғамдағы өзектілігін көрсетсе керек. Осынау дертпен күресу жолында еңбек етіп келе жатқан жанның бірі, Алматыдағы Педиатрия және балалар хирургиясы ғылыми орталығының клинико-диагностикалық зертхана маманы Гүлзат Батырханованы әңгімеге тарттық.

Оқушы кезінен-ақ медицина саласының маманы болуды армандаған Гүлзат Батырханова мектеп бітірген сонау 1985 жылы-ақ ешбір ойланбастан, Республикалық-медициналық училищеге медбике мамандығы бойынша оқуға түседі. Ең алғашқы еңбек жолын ол небәрі он тоғыз жасында яғни, 1987 жылы Педиатрия және балалар хирургиясы ғылыми орталығының Пульмонологиялық бөлімшесінде мейірбикеліктен бастайды. Өз қызметін қалтқысыз атқара жүріп, 1994 жылы әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің Биология факультетіне (кешкі бөлім) оқуға түседі.

2003 жылы медбикенің тынымсыз тірлігінен, клинико-диагностикалық зертхананың маманы ретінде өз жұмысын бастайды.

Қазіргі таңда Педиатрия және балалар хирургиясы ғылыми орталығында микробиология, патоморфология, генетика, ағынды цитофлюориметр, полимерлі-тізбекті реакция, биохимиялық анализаторлар, компьютерлік томография, ультрадыбыстық сканир және т.б. бірнеше лабораториялық бөлімшелер жұмыс істейді.

Сонымен қатар орталық:

- бала ауруы мен мүгедектігінің алдын алу және емдеу әдістерін жасау

- балалардағы гематология
- жүрек-қан тамырлары аурулары, бронх-өкпе және гастроэнтерология аурулардың клиникалық-эпидемиялық ерекшеліктерін айқындап, олардың терапия және реабилитация әдістемелерін жасау;

- балалардың туа және жүре пайда болатын хирургиялық ауруларының емдеу-диагностикалық тәсілдерін қалыптастыру;

- Арал өңіріндегі балалар денсаулығын зерттеу және оларды емдеу жөнінде ғылым негізделген бағдарламалар жасау сынды ғылыми бағыттар бойынша жүйелі жұмыс жүргізіп келеді.

Жоғарыда тілге тиек еткен балалардағы гематология бағытының алға қарай адымдауына өзінің септігін тигізіп жүрген Гүлзат Батырханованы өз ісінің нағыз майталман маманы десек болғандай.

— Қазіргі кездегі ең негізгі кәсіби бағытым — сүйек кемігін зерттеу арқылы қан ауруларын бастапқы диагностикалау. Әсіресе диагностиканың дәлдігіне сүйенетін онкология мен гематология салаларында сүйек кемігі — негізгі «көз» секілді. Мен бұл істі өзімнің миссиям деп қабылдаймын. Себебі наукастың дұрыс диагнозы — оның емделу жолындағы алғашқы әрі маңызды қадамы, — дейді Гүлзат Заңғалиқызы.

Жоғарыда атап өткеніміздей, лейкоз бүгінде қауіпті дерттің бірі. Лейкозды анықтау үшін кейде қарапайым қан талдауы жеткілікті болса, көп жағдайда күрделі талдаулар мен процедураларды жасаудың қажеттілігі туындайды. Жілік майының пункциясы — зерттеудің негізгі түрлерінің бірі. Бұл тұрғыда алынған материал микроскоп-

БАЛАЛАРДЫҢ АМАНДЫҒЫ БӘРІНЕН ҚЫМБАТ...

пен толтыққанды зерттеледі. Біздің бүгінгі кейіпкеріміз Гүлзат Батырханова да дәл осы міндетті атқаратын кәсіби маман.

Зерттеу жүргізу барысында ол жілік майы жасушаларының құрылымына, химиялық құрамына және лейкоциттер санына басты назар аударады.

« — Сүйек кемігін зерттеу — шын мәнінде өте нәзік әрі жоғары дәлдікті талап ететін сала. Бұл жұмыстың әрбір қадамы — адамның өмірімен тікелей байланысты.

Ең алдымен, бұл зерттеу қан ауруларының, лейкоздардың, лимфомалардың, сондай-ақ кейбір солидті ісіктердің нақты диагнозын қоюда шешуші рөл атқарады. Сол себепті де, әрбір микроскоп астындағы жасуша — жай ғана биоматериал емес, бір адамның үміті, тағдыры деп қабылдаймын.

Қиындықтары да аз емес. Біріншіден, сүйек кемігінің мате-

риалын дұрыс алу мен оны сапалы өңдеу — бүкіл процестің негізі. Екіншіден, морфологияны интерпретациялау, яғни қан жасау жүйесінің бұзылыстарын дәл ажырата білу — терең білім мен үлкен тәжірибені қажет етеді. Бұл жерде қателесуге құқығың жоқ» дейді маман.

Асқан жаупкершілікті талап ететін мамандықтың иесі Гүлзат Батырханова өз саласының кәсіби маманы атану үшін де көп тер төкті. Атап айтқанда ол 2011 жылы Екатеринбург қаласындағы Облыстық балалар ауруханасында «Зертханалық гематология» мамандығы бойынша жұмыс орнында оқу курсынан өтті. Одан әрі де тынымсыз ізденісті жалғастырып, 2014 жылы ФМҚМ «Дмитрий Рогачев атындағы Ұлттық балалар гематологиясы, онкологиясы және иммунологиясы орталығында» онкология және гематология саласындағы «Цитоморфоло-

гиялық зерттеулердің теориялық негіздері» атты біліктілік куәлігін алды. Ал 2015 жылы Н.Н. Блохин атындағы Ресей онкология ғылыми орталығында біліктілігін арттырды. Аталмыш орталықтың «Балалардағы қатерлі ісіктерді цитологиялық диагностикалау» бойынша куәлігін иеленіп, саладағы хас мамандардың біріне айналады.

2017 жылы И.П. Павлов атындағы Санкт-Петербург мемлекеттік медицина университетінде «Балалар мен жасөспірімдердегі гематологиялық және онкологиялық аурулар кезінде сүйек кемігін цитоморфологиялық зерттеу» тақырыбы бойынша кәсіби біліктілігін арттырып, өз саласына тереңнен үңіле бастайды. Мұндағы басты мақсат — халық саулығын сақтау және нығайту ісіне үлес қосу.

«Менің кәсіби қызметім сүйек кемігін морфологиялық

төгіп келе жатқан кәсіби маман бүгінде өз тәжірибесімен бөлісіп те жүр.

«Мен үшін кәсіби шеберлікті шыңдаумен қатар, өз тәжірибемді басқалармен бөлісу — ерекше маңызды миссия. Соңғы жылдары өңірлік зертханаларда жұмыс істейтін мамандарға сүйек кемігін зерттеу бойынша оқыту, практикалық тренингтер, шеберлік сабақтарын өткізу — менің күнделікті жұмысымның бір бөлігіне айналды. Шеберлік дәрістерінде еліміздің түкпір-түкпірінен келетін мамандарды оқытамыз. Сабақ бір-екі күндік емес, бір айға дейін созылады. Себебі, әрбір клетка микраскоппен толыққанды қаралып, зерттеледі» деп сабақтады сөзін лаборант.

Осы орайда біз кейіпкерімізден орталықтағы зерттеу жүргізуде қолданылатын арнайы құрал-жабдықтар туралы айтып беруін өтіндік.

Г.Заңғалиқызының айтуынша, зерттеу жүргізу барысында лабораторияда «Sysmex XN-550» гематологиялық анализаторы, Architect c4000- биохимиялық анализаторы және Architect i2000 аппараттары қолданылады. Аталмыш құрылғылардың барлығы қан құрамының көр-

сеткіштерін анықтауға ықпал етеді екен.

Гүлзат Батырханованың сөзіне сүйенсек, еліміздің түкпір-түкпірінен орталық мамандарының көмегіне сүйенетін науқастар жетерлік көрінеді. Кей жағдайда зерттеу нәтижесіне байланысты диагноздың дұрыс қойылмайтын кездері де кездеседі екен. Ондай сәттерде тыңғылықты түрде зерттеу жұмысын жүргізе отырып, дұрыс нәтиже шығаруға ықпал етеді екен.

«Зерттеу жүргізу барысында шыны препаттардың сапасы төмен болатын кездер кезігеді. Ондай кездерде биоматериалды қайта сұратып, талдаманы қайта жүргіземіз. Зерттеу кезінде лейкоз анықталса, протокол бойынша ем қабылданады. Он бес күннен кейін қайта тексерілген кезде талдаманың нәтижесі дұрыс шықса, бұл біз үшін де үлкен қуаныш. Мұнда ең бастысы — зерттеудің дұрыс жүргізілуі. Сонда ғана диагноз дұрыс қойылады. Егер дер кезінде дұрыс диагноз қойылып, ем-шара жүргізілмесе, онда дерт дендеп, қатерлі ісікке ұласуы мүмкін. Бұрындары қатерлі дертке шалдығатындардың саны санаулы болса, қазір көбейіп келе жатқаны алаңдатады. Бір жағынан бұл сол кезеңдегі диагностиканың дамуымен де тығыз байланысты» деп түйіндеді сөзін Г.Заңғалиқызы.

Маман сөзінше, қазіргі таңда айына жоқ дегенде онға жуық баладан қауіпті дерт анықталатын көрінеді. Бұл өз кезегінде көзіміздің нұры болған балапандарымыздың саулығына жауапкершілікпен қарау қажет деп қағылған дабыл іспетті. Әрбір отбасы үшін балаларының амандығы бәрінен қымбат. Сондықтан да көзіміздің ағы мен қарасы болған бүлдіршіндеріміздің саулығын сақтауға сергек қарағанымыз абзал.

«АҚ ЖОЛ» КӨШБАСШЫЛАРЫ АРДАГЕРЛЕРМЕН КЕЗДЕСТІ

Астана қалалық мәслихатының «Ақ жол» депутаттық фракциясы ардагерлердің қоғамдық бірлестіктері басшыларымен жұмыс кездесуін ұйымдастырды. Кездесуге «Чернобыль» одағы, Ауғанстан, Қарабах, Тәжік-Ауған шекарасы және Ирактағы бітімгерлік миссиялар ардагерлерінің ұйымдары қатысты.

Кездесудің басты мақсаты — ардагерлер ұйымдарының мүшелері арасында кәсіпкерлік қызметті дамытуға ықпал ету және мемлекет тарапынан көрсетілетін қолдау шараларын түсіндіру болды.

Мемлекеттік органдар мен «Атамекен» өңірлік кәсіпкерлер палатасының өкілдері қатысушыларға қайтарымсыз гранттар, әлеуметтік кәсіпкерлік бағдарламаларына қатысу шарттары, «Даму» қоры арқы-

лы жеңілдетілген несиелендіру тетіктері, сондай-ақ тегін оқыту мен кеңес беру мүмкіндіктері туралы жан-жақты ақпарат берді.

Қалалық мәслихат депутаты Қанат Ибраев ардагерлер қауымдастықтарының ерекшеліктеріне бейімделген бизнес құралдарының маңыздылығын атап өтіп, бизнес-

жоспарлар әзірлеу мен стартап жобаларды іске асыру мәселелеріне тоқталды. Депутат Жанаргүл Құлмағамбетова өз сөзінде әлеуметтік кәсіпкерлер тізіліміне ену тәртібіне және ардагерлер ұйымдарының әлеуметтік-экономикалық бастамаларға белсенді қатысу қажеттігіне назар аударды.

Кездесу қорытындысы бойынша ардагерлер ұйымдарының әлеуметтік маңызы бар бастамаларын одан әрі қолдау және бірлесіп жұмыс істеу туралы уағдаластыққа қол жеткізілді.

«Ақ жол» демократиялық партиясының Астана қалалық филиалы азаматтық бастамаларды, шағын және орта бизнесті қолдау және қоғам мен мемлекеттік институттар арасындағы сындарлы диалогты нығайту бағытында жүйелі жұмысты жалғастырады.

Астана қалалық филиалы

ПАРТИЯ СЕРКЕЛЕРІ МАҢЫЗДЫ НЫСАНДАРДЫ АРАЛАДЫ

«Ақ жол» партиясы Қызылорда облыстық филиалының төрағасы, облыстық мәслихат депутаты, Экология, өндіріс, шаруашылық және кәсіпкерлікті дамыту мәселелері жөніндегі тұрақты комиссия төрағасы Бауыржан Тұрсымбайұлы Сандыбаев пен партиядан сайланған облыстық мәслихат депутаты Н.Сопбеков облыстық жолаушылар көлігі және автомобиль жолдары басқармасы басшысының орынбасары Р.Ибрагиммен бірге Қызылорда қаласында құрылыс жүргізіліп жатқан бірқатар маңызды нысандарды аралады.

Атап айтқанда, Тәуелсіздікке 25 жыл даңғылының Әбілқайырхан көшесінен Саламатов көшесіне дейін Сырдария өзенінің бөтетін нығайту арқылы жүргізіліп жатқан, ұзындығы — 2,9 км болатын жол құ-

рылысын аралады. Аталған жол құрылысын мердігер мекеме — «УАД» ЖШС құрылыс мекемесі жүргізуде. Жұмыстар биылғы жылдың қыркүйек айына дейін аяқталады деп жоспарлануда.

Сонымен қатар, Қызылорда қаласы Қараөзек ауылына дейінгі жол бойындағы Қожақ автожол көпірі де назардан тыс қалмады. Бүгінде ұзындығы 5 шақырымды құрайтын көпірге «Қыран» ЖШС мердігер мекемесі күрделі жөндеу жұмыстары жүргізуде. Бұл нысанда жыл соңына дейін пайдалануға беріледі деп күтілуде.

Ақжолдық халық қалаушылары құрылыс жұмыстарының орындалуын тексеріп, мердігер мекеме өкілдеріне құрылыс жұмыстарының сапалы орындалып, мерзімінде аяқталуы қажеттігін жеткізді.

Қызылорда облыстық филиалы

АУЫЛ ТҰРҒЫНДАРЫНЫҢ СҰРАУЫ БОЙЫНША КЕЗДЕСУ ӨТКІЗДІ

Жасыратыны жоқ, қазіргі кезде той беріп шашылып, аста-төк ас өткізіп, ысырап қылып, қарызға батып жатқандар көп. Осы мәселені алға тартып, Көктал ауылының тұрғындары ауыл әкіміне қайырылып, имамдардан сұрауды өтінген болатын.

«Ақ жол» партиясынан сайланған Көктал ауылдық округінің әкімі Серік Қайпулдаев тұрғындардың өтініші бойынша ауданнан имамдарды шақырып, мәдениет үйінде кездесу ұйымдастырды.

«Қазақ дәстүрі бойынша ас беру мәдениеті» тақырыбында өткен кездесуге ауыл қариялары көптеп жиналды. Көпшілік кө-

кейде жүрген сұрақтарын қойып, жауап алды.

Жамбыл облыстық филиалы

«ЖАМБЫЛ СУ» КӘСІПОРНЫНДАҒЫ КЕЙБІР КЕМШІЛІКТІ АНЫҚТАДЫ

«Ақ жол» партиясынан сайланған депутат Бауыржан Найзақұлов Тараз қалалық мәслихатында құрылған мониторингтік топпен бірге «Жамбыл су» кәсіпорнының жұмысын зерделеп, бірқатар кемшіліктерді анықтады.

Ақжолдық депутаттың айтуынша, былтыр наурыз айында қалалық мәслихаттың шешімімен аталған мемлекеттік кәсіпорынға цифрлық «тұтынылатын суды есепке алу үшін стенд-сервер» сатып алуға 67 900 000 теңге сомасы бөлінген. Алайда арада бір жарым жылға жуық уақыт өтсе де, аталған жаңа қондырғы белгісіз себептермен пайдалануға берілмеген. Тіпті, әлі күнге аккредиттеуден және сертификаттаудан өтпеген.

«Мемлекеттік коммуналдық кәсіпорынның жанында су есептегіштерін сертификаттауды жүзеге асыратын жеке фирманың кеңсесі орналасқан. Пайдалану мерзімі аяқталған барлық абоненттер жеке фирманың кеңсесіне жіберіледі. Сертификаттауды алу және есептегіштің мерзімін ұзарту ақысы 5000-нан 10000 теңгеге дейін тұрады. Алысқа сабылмай-ақ, тура қасында осындай мекеме тұрғанда нәліктен кәсіпорын аккредиттеуді алу мерзімін кешіктіреді деген сұрақ туындайды. Мүмкін бұлай болғаны әлдебіреудің мүддесі үшін қажет шығар?! Кәсіпорынның берген дерек-

теріне сүйенсек, қала бойынша барлығы 120 000 абонент бар. Аудандарда электрондық есептегіш 12000 теңге, ал электрондық модем-таратқыш 27 000 теңге тұрады. Жалпы алғанда, әрбір абонент жеке тұлға 39000-40000 теңге төлеуі тиіс! Бұл нонсенс... Бұдан гөрі 5000-7500 теңге тұратын дәлелденген ескі механикалық есептегішті қолданған дұрыс деп санаймын. Абонентті ешкім мәжбүрлемейуі тиіс, электронды есептегіштерді күшпен сатып алғыза алмайды.

Сервердің бағдарламасын жасақтауға лицензиялық қызметті үшінші тараптағы компаниясы көрсетеді. Күнделікті электрондық деректерді беру, тағы байланыс операторы, тағы да басқалары... Бұдан кәсіпорынның шығыны ұлғаяды. Бұл болашақта бағаға және төленетін тарифтің

өсуіне әсер етеді. Осының бәрін сараптай келе, біз кәсіпорынның экономикалық қызметі дұрыс стратегиялық және жедел жоспарлауға негізделмеген деген қорытындыға келдік», — дейді Бауыржан Найзақұлов.

Бюджет қаражаты игерілді, бірақ сервер жұмыс істемейді. Бұл жұмсалған қаржының қайтарымы жоқ деген сөз. Қысқасы, қазына қаржысын тиімді игерілмеген. «Осы қаражатқа арнайы техниканың бірнеше бірлігін сатып алуға, автопаркті жанартуға болады, олар апатты жағдайлар орын алса, соны жоюға жұмылдырылар еді. Мұндай бұзушылықтар үшін кәсіпорынның лауазымды тұлғалары жауапты болуы керек деп санаймыз», — дейді ақжолдық депутат.

Жамбыл облыстық филиалы

ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАРДЫ ҰЛЫҚТАУҒА АТСАЛЫСУДА

Семей қаласында Мәңгілік ел көшесі, 10 мекенжайында халқына аянбай қызмет еткен қос тұлға — Совет Кәкімұлы Қазыбаев пен Нина Ахановна Болеповаға арналған ескерткіш тақтаның салтанатты ашылуы өтті.

Іс-шараға «Ақ жол» демократиялық партиясының Абай облыстық филиалы да қатысып, ел есінде қалған тұлғалардың рухына тағзым етті.

Совет Қазыбаев — ауыл шаруа-

шылығы ғылымдарының кандидаты, ұстаз, қалалық Кеңестің депутаты, білім мен ғылым саласына елеулі үлес қосқан қайраткер.

Нина Болепова — облыстық комсомол комитетінің алғашқы әйел басшысы, Жаңа-Семей ауданында партиялық және әкімшілік қызметтерде еңбек еткен қоғам қайраткері.

Қос тұлғаның өмірі — жас ұрпақ үшін үлгі, ел есінде қалатын ерен еңбек иелері.

Абай облыстық филиалы

Оқу-ағарту министрлігінің мәліметінше өткен жылы елімізде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың саны 230 мыңнан асып жығылған. Инклюзиялық білім берудің қажеттілігі мен маңыздылығын ескере отырып, министрліктің құрылымында инклюзивті және арнайы білім беру департаменті құрылып, өз жұмысын бастады. Өткен жылы ғылыми қауымдастық және үкіметтік емес ұйымдармен бірлесе отырып ауқымды жұмыстар атқарылды. Инклюзиялық және арнайы білім беру саласындағы барлық нормативтік құжатқа талдау жүргізілді. Нәтижесінде 15 нормативтік-құқықтық акт қабылданып, соған сәйкес жұмыстар жүргізіле бастаған-ды.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ – ӘР БАЛАҒА ТЕҢ МҮМКІНДІК

Нүргүл Садық

Осы орайда, бала өмірге келген кезден бастап, білім алып, белгілі бір мамандықтың иесі атанғанға дейін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің үш деңгейлі үлгісі енгізілді. Қолдау кабинеттері үшін жаңа талаптар бекітіліп, ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс үшін жеке бағдарламалар дайындалды. Сонымен қатар, педагог-ассистент, арнайы педагог, жеке көмекші секілді жана лауазымдар пайда болып, бұл бағыттағы жұмыс жандана түсті.

Оқу-ағарту министрі Ғани Бейсембаев: «Ұлттық үздіксіз инклюзивті білім беру орталығын құру туралы шешім қабылданды. Оның

максаты педагогтерге әдістемелік сүйемелдеу көрсету, білім берудегі қиындықтарды анықтау және алдын алу бойынша ғылыми зерттеулер жүргізу, сондай-ақ психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметін үйлестіру жұмыстарын жүзеге асыру» деген болатын.

Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі балалардың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған үздіксіз процесс. Ол әр баланың физикалық, психикалық, зияткерлік, мәдени және тілдік ерекшеліктерін ескеріп, еш кемсітудің, ортақ білім беру кеңістігінде оқытуға мүмкіндік береді. Бүгінде бұл тәсіл әлемдік білім берудің басты бағыттарының бірі болып отыр. ЮНЕСКО деректері инклюзивті білім беруді дамыту қажеттілігін айқын көрсетіп отыр: әлемдегі мүмкіндігі шектеулі балалардың тек 10%-ы ғана мектепке барады, ал 5%-ы ғана бастауышта білім алады. Сондықтан білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет – әр балаға тең мүмкіндік беру және әлеуметке толыққанды кірігуіне жағдай жасау.

Бүгінде Оқу-ағарту министрлігінің қолдауымен инклю-

зивті білім беру ісіне зор көңіл бөлінуде. Соған сәйкес, республикамыздың түкпір-түкпіріндегі орта және жалпы білім беретін мектептерде инклюзивті білім беру жолында мұғалімдердің біліктілігін арттыру ісі қолға алынуда.

Түркістан облысы Отырар ауданы Шәуілдір ауылындағы Ө.Жәнібеков атындағы №4 лицей-интернаттың бастауыш сынып мұғалімі, педагог-модератор Нүргүл Садық таяуда ғана Назарбаев зияткерлік мектептері ДББҰ шеберлік орталығынан «Бастауыш мектепте инклюзивті білім беру тәжірибесі» тақырыбы бойынша біліктілікті арттыру курсынан өтіп, арнайы сертификатын иеленді. Осы орайда педагог тақырып бойынша көкейге түйгенімен бөлісуді жөн санады.

Педагог-модератор Нүргүл Бақытжанқызы: «Инклюзивті білім беру – қазіргі білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі. Бұл – ерекше қажеттіліктері бар балаларға ғана емес, әрбір оқушыға қолайлы әрі қолжетімді білім беру ортасын құруды көздейді.

Бастауыш сынып – баланың тұлға ретінде қалыптасуының алғашқы баспалдағы. Бұл кезеңде әр

баланың қабілеті, оқу қарқыны, даму деңгейі әртүрлі. Сол себепті оқыту барысында біз олардың жас ерекшеліктері мен жеке қажеттіліктерін ескеруге тиіспіз. Мұғалімнің міндеті – әр оқушыға қолдау көрсету, оны білімге қызықтыру, өзіне сенім ұялату.

Бүгінде бастауыш сыныптарда оқу мен тәрбие үдерісі тек білім берумен шектелмейді. Ол оқушылардың эмоциялық жай-күйіне, мінез-құлық ерекшеліктеріне, бір-бірімен қарым-қатынасына тікелей байланысты. Инклюзивті ортада тәрбиеленген бала өзгеге түсіністікпен қарап, мейірімділікке, ынтымақтастыққа бейімделеді.

Сыныпта ерекше қажеттіліктері бар немесе оқуда қиындығы бар балалар кездесуі мүмкін. Ондай жағдайда мұғалім оқыту әдісін түрлендіріп, тапсырмаларды жеңілдетіп немесе бейімдеп, қолдау тетіктерін қолданады. Жеке және топтық жұмыс, ойын арқылы оқыту, шығармашылық тапсырмалар – инклюзивті білім берудің тиімді әдістеріне жатады.

Білім беру – тек пәндік біліммен шектелмейтін, жан-жақты дамуға жол ашатын сала. Сондықтан

инклюзивті білім беру – барлық балаға сапалы білім алуға және толыққанды қоғам мүшесі болуға мүмкіндік беретін басты құрал» дейді мұғалім.

Бұл тұрғыда бастауыш сынып мұғалімі ретінде әр пәнді оқытудың өзіндік ерекшелігі бар екенін айтады маман.

– Бүгінгі күннің талабына сай бастауыш сынып оқушыларына тек оқи білу жеткіліксіз. Олар түрлі мәтін түрлерін – диаграмма, кесте, сурет, карта секілді визуалды ақпаратты да еркін оқи алуы тиіс. Сондықтан оқу сауаттылығын дамыту үшін тек әдеби емес, әртүрлі жанрадағы мәтіндерді, соның ішінде электрондық ресурстарды да кеңінен пайдаланамыз.

Мұнда ең бастысы – баланың оқығанын түсініп, өз ойын білдіре алуы. Сол үшін біз пәнаралық тәсілді қолданамыз: тілдік пәндерде ғана емес, математика, жаратылыстану сияқты басқа пәндерде де мәтінмен жұмыс істеуді үйретеміз. Оқушылар өз бетінше қорытынды жасап, пікірін айтуға дағдылануы қажет. Бұл – болашақта кез келген ақпаратты сын көзбен қабылдап, дұрыс шешім шығаруына негіз болады.

Математикалық сауаттылықты дамытуда өмірмен байланысты тапсырмалардың маңызы зор. Мысалы, біз балаларға пайызға қатысты есептер, диаграммалар мен кестелер арқылы берілген мәліметтерді талдауды үйретеміз. Бұл олардың логикалық ойлауын ғана емес, күнделікті өмірде кездесетін қарапайым мәселелерді шешу қабілетін де дамытады, – дейді бастауыш сынып мұғалімі Нүргүл Садық.

Инклюзивті білім беру бағытында алдағы уақытта қыруар шаруа атқарылатыны сөзсіз. Демек, әр балаға тең мүмкіндік беріледі.

Майра ЖАҚСЫЛЫҚҚЫЗЫ

ДАРЫНДЫ ШӘКІРТ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

Ұстаздық – ұлы ұғым, сондықтан ұлттық мектептің ұлы мұратын ұмытпай, бойымыздағы білімімізді, ұрпақтан ұрпаққа жалғастыру міндетіміз.

Еліміздің өркениетті елдер қатарынан алдыңғы орындарды иеленуге ұмтылуы жағдайында жас ұрпақты жан-жақты дамыта тәрбиелеу қажеттілігі арта түсуде. Мұны жүзеге асырудың бір жолы олардың эстетикалық тәрбиесін жетілдіру болып табылады. Өйткені, жеке тұлғаның эстетикалық тұрғыдан дамуы тәрбиенің құрамдас бөліктерінің барлығымен сабақтастықта, өзара байланыста жүзеге асырылады. Әсіресе, бұл сәндік-қолданбалы өнерді үйрету үрдісінен айқын көрінеді.

Жасөспірімдердің сәндік-қолданбалы өнерді меңгеру үрдісінде эстетикалық мәдениетін қалыптастыру оның адам өміріндегі ролін жетік түсіндіруден, оның маңыздылығы мен мәнін және спецификалық заңдылықтарын толық ашып көрсетуден де талап етіледі. Бұл жағдай сабақтарда халық өнерін қазіргі мәдениеттің ажырымас бөлігі тұрғысынан, кәсіби өнермен өзара әрекеттестігі, ерекше типтегі шығармашылық тұрғысынан қарастырғанда ғана мүмкін болады.

Мектептегі технология сабағында және үйірме жұмыстары барысында шәкірттерге қолөнер арқылы жан-жақты эстетикалық тәрбие беру, оларды көркем еңбек-

ке баулу халқымыздың мәдени мұрасын жүйелі меңгеруге мүмкіндік береді, рухани игіліктерді бағалай білуге тәрбиелейді.

Ең басты міндет оқушыларды көркем еңбек арқылы қызығушылықтарын арттырып, еңбек сүйгіштікке тәрбиелеу, еңбекке деген ынтасын арттыру.

Халық шеберлерінің қолынан шыққан бұйымдарын талдап қана қоймай, соларға ұқсатып жасау баланың шығармашылық жұмысқа, ұлттық өнерге сүйіспеншілігін арттырады, әдемі заттар жасауға талпындырады, рухани-адамгершілік сапалары артады, шеберлігі шыңдалады, еңбекке, еңбек адамдарына құрметі қалыптасады, өз еңбегін және өзгелер еңбегін бағалай білуге тәрбиеленеді. Осы тұлғалық сапалардың қалыптасуы барысында эстетикалық мәдениет элементтері де үлкен мәнге ие болады.

Әр сабақ қызықты және әсерлі өту үшін әртүрлі қолөнердің әдіс-тәсілдерін үйретуге дағдыландыру талап етіледі. Оқушыларға сәндік қолданбалы өнерді оқытқанда әр халықтың көркем мұралары сөз етіліп, халық шеберлерінің еңбектерімен таныстырылады. Оқушылардың көркемдік теориялық білімін жетілдіру, практикалық іс әрекеті арқылы өз бістемен шығармашылық жұмыс істеуге белсенділігін күшейту қажет.

Оқыту барысында оқушылар шығармашылық ізденіспен жұмыс жасаса, ұлттық тәрбиені, әдемілікке

деген көзқарасты қалыптастырып, ұлттық салт-дәстүрлерімізбен қолөнерімізді бір-бірімен байланыстыра отырып жан дүниесін байытар сөзсіз.

Технология сабағында халқымыздың қолөнеріне үйрету арқылы оқушыларға ұлттық дәстүрде тәрбие берудің артықшылығы көп. Қолөнерге баулу, шығармашылықпен ұштастырып білім беру, еңбек етуге баулу мен қатар ата-бабамыздан қалған салт-дәстүрге тәрбиелеу қазіргі заман талабы. Қолөнерге қызықтыру үшін кез келген бұйымның, туындының жасалу құпиясын, тарихын ашып көрсетсек, қосымша әдебиеттерден мағлұматтар берсек, қайталанбас ерекшеліктер-

ге толы жасалу технологиясымен таныстырсақ оқушы іскерлікпен шығармашылыққа кіріседі.

Осындай дарындылық пен шығармашылық қабілетін бойына сіңіре білген талантты шәкіртіміз Түркістан облысы, Кентау қаласы, Тұрар Рысқұлов атындағы № 24 жалпы білім беретін мектебінің 2 «В» сынып оқушысы Қосан Дарын. Ол Көкшетау қаласында өткізілген «Технология және өнер» секциясы бойынша «Гипстен жасалған бұйымдар» тақырыбында ғылыми жобасын қорғап, таяуда «Зерде» Республикалық 2-7 сынып оқушылары арасында зерттеу жобалары мен шығармашылық конкурсының жеңімпазы атанып, I дәрежелі дип-

ломмен марапатталды. Ол өзінің зерттеуінде гипс тек пайдалы қазбалар және құрылыс материалдары ғана емес, балалардың шығармашылығы мен адамдардың өмірінде кеңінен қолдануға арналған қызықты материал екендігіне көз жеткізді.

«Менің жетекшіммен бірге жасаған ерекше бұйымдарым тек сән үшін емес, үйіңізге жылулық пен әсемдік сыйлау үшін жасалады. Мен гипстен алтын балық, мысық, қоян, жинақ сандықшаларды, кәдесыйларды, 42 әріптер мен әртүрлі математикалық пішіндерді және де ұлттық аспаптар қобызды, домбыраны жасап үйрендім. Әрбір өнімім қолмен жасалған, сүйіспеншілікпен өңделген ерекше туындылар деп айтар едім – дейді жас өнерпаз.

Шәкіртімің болашақта қазіргі трендте болып жатқан тойбастар, кәдесый, сыйлықтар және де үй интерьерлердің басқа түрлерін жасауды кәсіп етіп, келешекте табыс көзіне айналдыру ғана емес ұлттық өнерге өз үлесімді қосамын деген ойы бар. Бұл өнердің өзегі – дарын мен шабыт екендігі белгілі, сондықтан өнер- адамның рухани дамуы, адамның шығармашылық әлеуетінің толық ашылуын қамтамасыз етеді.

Ақтолық ШОМАНОВА,
Т.Рысқұлов атындағы № 24
жалпы білім беретін мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі

Түркістан облысы,
Кентау қаласы

Әр адам бір-бір әлем деп жатамыз. Расында да солай. Өмір жолыңызда ұшырасқан, дәмдес-түздас болған, өз ғұмырыңызға ықпал еткен нағыз еңбек адамдары туралы ойласаңыз, саналуан тағдыр иелері көз алдыңыздан өтпей ме. Сонда түпсіз телегей-теңіз әлеміне сүңгігендей немесе бір сәт шексіз көк кеңістігіне қанат қаққандай күй кешпейсіз бе...

Әскер қатарына аттанардан біраз бұрын бос жүріңкіреп қалған кезең еді. Желдібай досымыз екеуіміз қалың шаш желкеден түсіп, шалбардың балағы далақтап, көшеде салып-ұрып келе жатқанда алдымыздан кесе-көлденеңдеп бір «Зил-130» көлігі тоқтай қалды. Самосвал. Шопырын танимыз. Василий Мелеко дейді жұрт... Үлкен кісі...

Машинаның жолаушылар отыратын жағынан шолақ пәлтесінің етегі елбең етіп Ермек ағам түсті. Досбергенов. Басында ескілеу ақ бөйке қалпағы бар. Маған ру жағынан, шөберелес деуге келетіндей, өте жақын адам. Ақшатау комбинатындағы Жөндеу-құрылыс басқармасы бас директорының орынбасары. Қырықтар шамасында. Толықша денелі, бидай өңді, келбетті кісі. Жанары жарқырап, жүзі нұрланып тұрады. Кезінде Комсомол комитетінің секретары... керемет футболшы болған жан. Қазақ пен орыс іштартып «Дос» деп атайды. Өткір қалжыңы бар, қажет тұста, көкейдегі ойын күлбілтелемей тіке айтатын шалт мінезі де жоқ емес.

— Әй, далақбайлар, қайдан келесіңдер?! — деді ұсынған қолымызды саусақ ұшымен селкос алып тұрып.

Күмілжіміз:

— Жүрміз ғой жай...

— «Жай жүргенді» доғарыңдар! Давай, танертең сағат сегіз-де маған келіңдер! Түсіндіңдер ме?!

Машинаға қайта мініп жатып үлкен көздерін алайта, ажырайта қарады. Одан сұқ саусағын безеген. «Айтқан уақыттан кешіккендер оңбайсыңдар!» дегені болу керек.

Қысқасы, ертеңіне жұмысқа кірістік.

Тірлігімізді сырттан байқап жүріп, босқа сенделгенше шешелеріне де, өздеріне де пайдасы тисін деп шешкендей. (Желдібай екеуіміз де әкеден ерте айырылыппыз). Сөйтіп «Ағаш шеберінің шәкірті» («Ученик плотника») деген «лауазымға» ие болып шыға келдік. Жүз жиырма сом айлықпен...

Өз басым балташылыққа ертеден-ақ икемдімін. Үлкен әкем ұста болғандықтан шығар, қола мен балғаға бала жастан үйренгенмін. Тіпті, алтыншы класта оқып жүргенде ауладағы жаздық ас үйді ағаштан өзін салып шыққанмын. (Рас, негізгі қаңқасын ағаларым құрастырып берген). Дегенмен, кәнігі кәсібиліктің қыр-сырын өмір бойы алып құрылыстарда шыңдалған Антон Пилис, Василий Марчук, Григорий Кооп деген мамандардың қасында жүріп білдік. Әсіресе, Антон Николаевич істің хас шебері-ді. Құрал-сайманының өзі керемет. Балтасының өткірлігі сонша, қарындашты да сонымен ұштайтынбыз...

Ұлты поляк. Алпысты ал-қымдаған адам.

Бұ кісінің жеке адамгершілік өнегесі де мол. Мысалы, темекіге әуестенгенімді аңдағанда:

— Ой, темекіні неғыласың... Сасытып... Одан да анда-санда мен секілді аздап таза шарап іш. Және ертеңгі күні шылымды қою оңайға түспейді. Ол үшін кәдімгі соғыстағыдай зор ерік-жігер, үлкен ерлік қажет. Қиналуға тура келеді, — деп ескертті.

Қатардағы жұмысшы адамның сырбаздығы, парасаттылығы тамсantатын. Орташа ғана айлықпен-ақ жеткілікті, жарасымды деңгейде күн кешуді осы кісілерден үйренуге болар еді. Ұсынақтылықтың, қанағатшылдықтың арқасы шығар. Салауатты өмір салтын да Антон Николаевичтен байқадық. Демалыс күндері аксия күліп, не-

цехтың «Газ-51» автомашинасымен келдік. Басшыларымыздың ұйғаруы бойынша, Танат аға осы көлікпен қайтады да, біз сағат түскі төртте бері қарай қозғалатын автобуска үлгеріп мінуіміз керек деп келістік.

Тапсырманы тенертең ерте шығып, базаға жеткен соң түске дейін-ақ апыр-топыр қылып, орындап тастағанбыз. Қоймадағы жемді жүзшақты қапқа салып, аузын буып, мәшине қорабына мұқият қаттап тиеу аса қиынға соққан жоқ.

База асханасына түскі тамаққа кіргенімізде Тәкең асқа қоса бір жартылық шарап алды. Дауысы шәңкілдеңкіреп шығатын кісі:

— Әй, мынадан көресіңдер ме ептеп? Шаршаған шығар-

наған, расында, ептеп шарап ішіп көрейік!

— Мейлі...

Жолшыбай бүйірдегі азық-түлік дүкеніне соғып, екі шөлмек шарап пен «тістемеге» қатқан балық па, бірдене алған сияқтымыз.

Поселкенің сыртына шығып, жол жиегіндегі биік бетон қалканың тасасына жайғасып, «бұйырған дәмді» ортаға алдық.

Зорға деп бір шөлмекті ғана орталаппыз. Отырған жерімізде ұйықтап қалған екенбіз, ұйпатұйпа болып, көзіміз қызарып оянсақ, кеш батып қалыпты. Әйтеуір, күн жылы.

Дегенмен, далада қалып қоятын қауіп төнді.

Әлден мезгілде қайтерімізді білмей аңырып тұрғанда, ана-

дым. Және жолайрыққа жетсек те арман жоқ. Әрі қарай екі-ақ шақырым жер...

Жүйткіп, жетіп келгенімізді де андайла қалыппыз.

— Ал, жігіттер, міне, келіп те қалдық, — деді таксист те көңілдене тіл қатып.

Балқаштан Ақадыр станциясына біреуді алып келіп, енді қайта қайтқан ол да, тәрізі, аяқ астынан басқа жолаушы кездескеніне қуанғандай.

Одан оң қолын созып, бас бармағы мен сұқ саусағын үйкеледі. Жолақысын сұраған белгісі.

Желдібай да елпілдеп, бірінен кейін бірін созып, екі сарықұлақты ұстата берді.

— Бұл не?! — деді аңтарылған жүргізуші өңі бұзылып.

— Акша!

— Осы ғана ма? Қалғаны қайда?!

— Басқа жоқ!..

Сөйтсем, Жекенде екі-ақ сом қалған екен де. Оны шопыр да түсінген секілді. Түтіге ашуланған:

— Кәне, кетіндер! Құртыңдар көздерінді!

Түсе каштық...

Бір күні Ермек ағам маған сыйақы жазды. Комбинаттың көркемөнерпаздар оркестріне қатысып жүруші едім. Домбырашымын.

Басында оған қатыса да қояйын дегем. Бір күні Мәскеу консерваториясын бітірген атақты күйші Қуанышбек Сәтбек ағамыз үйге өзі іздеп келіпті.

— Әй, біз үлкен оркестр құрғалы жатырмыз, сен соған қатыс, — деп.

— Ойбай, аға, мен бір-екі-ақ күй білемін. Оның өзі шалапұла.

— Әй, оған бола уайымдама. Өзіміз үйретіп шығарамыз...

Сөйтіп бастағанмын. О кездегідей киім үлгісі қазір де жоқ шығар. Құндыз бөрік. Қоңыр велюрден тіккен шолақ жең бешпет. Өңірінде кара жібекпен кестелген оюы бар... Жырық балақ шалбары да сондай. Жағасы талыстай қанқызыл атлас жейде. Комбинат өте бай, тапсырысты Алматының өзіне берсе керек.

Үлкен Мәдениет үйіндегі кезекті концертімізді кездейсоқ көріп қалған Ермек ағамды осы жағдай қайран қалдырған сияқты. Ертеңіне жұмысқа келген бойда шақырып алды:

— Өй, сенің осындай да өнерің бар екен ғой?!

— Иә, бар ғой аздаған...

— Молодец! Мен саған цехтың атын шығарғаның үшін «премия» жазайын, — деді. — Елу сом... Бірақ жиырма бес сомын маған бересің... Жарай ма!

— Жарайды.

— Ешкімге айтушы болма. Тіпті, шешене де тіс жарма!

— Жо... Айппаймын...

Шынында, нем бар айтып. Көктен түскен жиырма бес сом қалтамда қалатын болса...

Сонау бейнелер қазір аса бір жарқын кәйіпте еске түседі. Талай нәрісеге үйретіпті. Еңбексүйгіштікке, шеберлікке тәрбиелепті. Қым-қуыт өмірдің қиындықтарын жеңуге дағдыландырыпты.

Қазір ойласам, әлгі кезендер қарындашты ғана емес, ойды... қиялды да ұштауға баулыған екен ғой.

Құлан САҒАТҰЛЫ,
жазушы

ҚАРЫНДАШТЫҢ ҰШЫ

мерелерімен тау бөктерлерінде жүргенін немесе буы бұрқырап орталық монша үйінен шығып келе жатқанын көресің. Тірнектеп жиған-тергенін жаз айларында Қырым секілді курорттық орындарға да жеткізетінін аңғарушы едік...

Неміс Григорий Кооптің де кәсіптік деңгейі осал емес-ті. Бірақ бұ кісіде арсын-гүрсіндік, алаңғаралық басым. Кейде күлкі келтіретін күйгелектігі де жеткілікті.

Бірде маған әлденені шегелесем де, ұстазыма ұзын тақтайдың шетін ұстасам да... жұмыс қолғабын шешпейтін әдет пайда болды. Жұмсақ, ыңғайлы секілді. Бұл дағдым жетекшімнің жүйкесіне тиеді.

— Өй, сен, осы, әжетханаға барсаң қолғабыңды шешпейтін шығарсың?! — деп ашуланады.

Оған қасымыздағы сылақшы әйелдер:

— Дұрыс мұныкі! Бұл сен секілді кәртәміш емес. Жас адам. Болашағы алда. Бұған амандық керек! — деп күледі.

Кооп дәрмені бітіп, түнілген кәйіпте қолын сілтеп:

— Тфу-у! Дауа жоқ сендерге! Сендейлермен адам деп сөйлесіп тұрған өзім де ақымақпын, — дейді.

Ерекең жұмысқа жаңа түскен екі досты арасында құрылыстан өзге де шаруаларға жұмсайтын. Бір күні Желдібай екеуіміз Танат Мақашев деген әкемізбен бірге Ақадыр стансасына аттандық. Сондағы тасымал базасынан бір машина құрама жем тиеп әкелуіміз керек екен. Цехтағы жұмысшыларға қосымша көмек ретінде берілетін нәрсе...

Әрқайсымызға бес-алты сомнан іссапар ақысын бөлген сияқты. Ол ақша — Тәкеңнің қалтасында. Бұ кісі де ағаш шеберлерінің бірі. Жас кезінде әлдеқалай мертіккен секілді. Бір аяғын шойнандап басады. Керемет ақкөңіл адам. Өзінің он төрт перзенті бар екен. Үлкен ұлы бізден де ересек, сонда да бізді ешбір баласынбай, әрдайым тең дәрежеде сөйлеседі...

Ақадырмен екі аралық — тоқсан шақырым. Межелі жерімізге

сыңдар? Командировкаға күнде шығып жатқан жоқпыз, — деп, оны бізге де ұсынды.

— Жок-к, ақсақал! — дейміз. — Өзіңіз іше беріңіз. (Расында, о кезде ішімдік атаулы татып көрмеген нәрсеміз еді).

— Ә-ә, өздерің біліңдер енді!..

Қырлы стақанды бір ғана толтырып ішті. Сәл орталанған шөлмектің аузын газет жұртығымен мұқият тығындап, қара толстөпкесінің қалтасына салып алды. Желдібайға:

— Жолдарыңа! — деп алты сомдай ақша берген.

Билет бағасы екі сомнан еді. Былай шыққан соң Желдібай тосын ұсыныс айтты:

— Әй, осы, әрі-бері ағылып жатқан жүк көліктерінің бірімен қайтсақ қалай қарайсың? Мы-

дайдан заулап келе жатқан сары «Волга» көрінген. «Газ-24». Төбесіне қондырған арнайы белгісі бар. Кәдімгі такси.

Желдібай қол көтерген. Шик етіп, дәл тұсымызға тоқтай қалды да, жүргізуші терезеден еңкейе, ежірейе қарады. Еңгезердей кісі екен:

— Иә, қайда барасыңдар, жігіттер?

— Ақшатауға дейін.

— Мен Балқаш қаласына кетіп барамын. Жолайрықта тастай кетейін. Жарай ма?

— Жаксы, жаксы.

— Сегіз сом!

— Жаксы, жаксы...

Арттағы орындыққа жалпайып отыра кеттім.

Көз қияғымен досыма қарап қоямын. Қалтасында артық ақшасы бар екен деп қуанып қал-

Август на казахском Тамыз, коротко обозначая происходящее в степи поздним летом — «Выжигать», когда жаркое Солнце выжигало траву, превращая зелёный некогда ковер в желтый и засохший.

Ертеректе «Бәрі де – майдан» деп аға буын жазушыларымыз жазғанындай, тіршіліктің күнде мейрам емесі өз-өзінен түсінікті.

Иә, қайшылықсыз, тартыссыз өмір жоқ. Осындайда өз азаматтарын әлеуметтік қорғау – мемлекетіміздің аса маңызды міндеті екені туралы толғанасың. Ойлап қарасақ, бұл да – аса күрделі тақырып. Әлеуметтік қорғау – жалпы әділетсіздік, теңсіздікке қарсы күрестің де құралдарының бірі екен.

Авторымыз жергілікті фермер, қазақтың құсбегілік өнерін әлемнің бірқатар еліне танытқан атақты бүркішті Тілеуғабыл Есенбекұлы бастан кешкен осындай кейбір тайталас көрінісін әңгімелейді.

1.

Құсбегілік салтты жандандыру деген, бір қарағанда жеңіл көрінгенімен, әркімнің қолынан келе қоятындай аса оңай шаруа емес екен. Ол үшін алдымен мол қаражат керек. Ал ақша табу үшін өндіріс қажет болады. Қысқасы, осының өзі-ақ бір-біріне жымдаса байланысқан бүтін бір ғалам. Бастаған ісінді өркендетіп, белгілі бір жетістікке жету жолында да талай «қан мен тер» төгіп, аянбай арпалысуға тура келеді.

Тілеуғабыл бұл негіздегі «старт нүктесі» ретінде Тасбазды таңдаған. Діттеген істі жүзеге асырып, тың кеңістікке көтерілетін самғау «айлағы» міндетін атқаратын бұл орынды қалауы да бекер емес, әрине. Кезінде бабалары жайлаған мекен. Әкесінің кіндік қаны тамған жер. Анасы Күлшира мен оның құрбысы Төлеу тәте екеуі тырбандап, баз тазалап жүретін баяғы ескі қоныс. Өзінің қоянқарсаққа тұзақ құрып, қосаяқ аулап, балалық шағын өткізген шағын қыстағы.

Оның үстіне әуелден дайын асқа тік қасық болмай, әр істі нөлден бастауды ұнататын бұл осынау айдалада, елеусіз жатқан қырды күндердің күнінде өз қолымен абаттандырып, өзгеше шаруашылық орнына айналдырса деп ертеден армандайтын еді.

Тасбаз, салыстыра қарасаңыз, шынымен де, титтей ғана ноқат-тын. Бастапқыда бұл жерді ешкімнің керек қылып, көзге ілмегені анық. Тұрған тұсы да шеттің шеті. Ақсу-Аюлыдан жиырма бес шақырымдай жырақта орналасқан. Солтүстік-шығыс бағыттағы түкпірде, жел азынаған тау арасында бұйығып-бұғып, қонырая құлазып жатқан сүренсіздеу бір өңір. Тұс-тұстан қылқанбозы қызырдаған, қарағанды-тырса-лы қуаң дала. Бұлай қарай сайраған жол да болмайтын. Сай-сайдың арасын ирелендете қуалай отырып, біршама қиналып жетесің. Талай жылдан жан баласы, тіпті, ат ізін салмағандықтан да, мұндағы ескі жер тамның жартысы ғана қалқайып тұр екен. Бөленбай жыл қысы-жазы өкпек желдің өті, қарлы боран, жауын-шашынның астында қараусыз қалған жай қайдан оңсын. Топырағы үгітіліп, тозып, құлап бітіпті. Төбесі де аңғал-саңғал. Әйтеуір, тастан қалаған баяғы қора байғұс жұлма-жұлмасы шықса да, уақытша мал қамауға жарайтын секілді.

Сонау бір ниетіне кірісуді

ӨМІР КҮНДЕ

ойлағаннан-ақ есіл-дерті осы Тасбаз болды да тұрды. Расында, ешбір қызығатын да жер емес қой. Алайда, неге екенін, не бұлбұлдары сайраған шұбарала орманы, не қаз-үйрегі қаңқылдаған айдын көлі жоқ қаңыраған жапан тұз болса да, сонша ыстық. Әлгі жетіспеушіліктің ешқайсына қарамады. Құдай бұйырты, соның бәрін біртіндеп өз қолымен жасаймын деп ынтықты.

Бірақ ниеттің аты ниет қана. Базбіреулер Тасбаз, кейде Тасқора деп те атайтын бұл иесіз мекенді тілегі түзу Тілеуғабылға тегіннен-тегін бере салайын деп отырған да ешкім жоқ-ты. Аяқ астынан байып кетеді деген қызғаныш іш күйдіретін болу керек; әлде пара дөмете ме, бәлкім, сонымнан қалмай жүріп жалынсын дейтін шығар, мұның сол орынға қоныстану ойын білген бойда жергілікті басшының біразы ат-тондарын ала қашқан. Аудан аумағында бос жатқан алқап жоқ екені естеріне сонда түскен сияқты.

Ойбой, ойлай берсе, сондағы жер алудың дауы да өзінше бір бөлек әңгіме екен. О жолда да көрмегені аз. Әйтеуір, жер телімін алды о ғып, бұ ғып. Мұндай істің бәрі де тиісті қатан заң аясында атқарылады, әлбетте.

Енді үй салу керек-тін. Қораны жөндеу қажет. Бұлардан да бұрын электр жүйесін тартудың шаруасы тағы бар. Тегінде, қаракеттің ең қиыны да, маңыздысы да сол еді. Токсыз, жарықсыз жапан далада кім отыра алады. Құрылыс жұмыстарын жүргізгенде де электр қуатының жоқтығы көп қолбайлау екені және түсінікті.

Содан соңына түсіп жүріп әжептәуір қаржы тапты. Салыстырмалы түрде, қомақты қаражат әкелді. Жезқазғандағы жолдастар, негізінен, техникалық сала зиялылары қолдарынан келгенше несие алуға жәрдемдескен еді.

Әсілі, үлкен істі алғаш сұрастырып жүріп әлдекімдерден тауып алған шағын вагоннан бастады десе де болады. Әуелі соны орналастырды да, өзі әрібері шапқылауға кіріскен. Бір-талай жасқа келген анасы Күл-

шира апай мен әйел, бала-шағасын осы вагонға жайғастыра тұруды ұйғарды.

Бұрын өмір бойы колхоздың да, совхоздың да қолынан келмеген электр желісін тарту ісі жеке адам үшін, расында да, өте қиын еді. Дегенмен, бұл осы шаруаны да игерді. Ертедегі Серго Орджоникидзе атындағы шаруашылықтың жақын тұрған фермасынан Тасбазға дейінгі төтелей он бес шақырым аралыққа тігетін қисапсыз бағана мен тартатын буда-буда сымды жеткізу машақаты үшін ғана қанша жүйке тоздырғанын бір өзі ғана біледі.

Бұл жұмысты қанша ауыр болса да бір жаз арасында бітіріп үлгерген. Бірақ, Құдай басқа салмасын, ағайынның бақастығы, іштарлығы дегенмен осы тұста жөне бір кездеспей ме!

Желіні әдемілеп тартуын тартып болып, енді токты қосқызуға бола аудан орталығындағы Электр стансасы бастығына барса, ол сазарып:

— Жо! Атама. Қосқыза алмаймын! — дейді міз бакпай.

Өзі бұған жезде болып келеді. Әменхан деген қазақ. Әйелі Орынбике — Тілеуғабылдың жамағайын апасы. Оның күйеуінің қыңырлығы бұған баяғыдан белгілі. Жоқ жерде қисайып, ылғи теріс тартып жүретін әдеті. Бірақ оның дәл мұндай жағдайдағы қарсылығын күтпейті.

— Неге қоспайсың?! Есін түзу ма, ала жаздай жанығып сым тартып жүргенімді өзін көрдің ғой! Әуелде алдыңнан да өткенмін. Әлде ұмытып қалдың ба?

— Жо-о-о... Қоса алмаймын! Қажым жоқ.

— Қалайша қажым жоқ? Жетекші сен емес пе едің?

— Алдымен Балқашқа барып, Захаровтан рұқсат әкел!

— Е, жарайды онда. Бірден сөйдеп айтпайсың ба!

Захаровы — Балқаш қаласындағы Электр желісі мекемесінің басшысы. Шет ауданы бұ жағынан соларға қарайды. Ол Тілеуғабылды танитын кісі. Анда-санда, түрлі жиылыстарда

кездескенде амандасып жүретін адамы еді.

Балқаш — Ақсу-Аюлыдан екі жүз елу шақырым жерде тұрған шаһар. Бірақ ерінбей оған да барды. Талап еткен соң амал не.

Захаров сөзге келген жоқ:

— Ой, Тілеуғабыл, не шаруамен жүрсің?! — деп құрақ ұшып күтіп алды да, мән-жайды білген соң мәселені қолма-қол шешіп берді.

Оның қағазын алып келсе, Әменхан әлі сызданып отыр. Өзі арнайы сұратып алдырған құжатқа қарамайды да:

— Қоса алмаймын. Қажым жоқ.

— Ей, неге?!

— Алдымен Жезқазған рұқсат етсін...

Жұмыстың көбі тоққа қарап тұр. Уақыт болса өтіп барады. Өстіп жүргенде сарала күз де келді ғой. Ал мұны бостан-бос ерсілі-қарсылы сабылтып, қаладан қалаға, кеңседен кеңсеге қуып ақымақ қылып отырған Әменханның қорлығы мынау.

Не істерін білмей, ішінен қызынып недәуір тұрды. Бірақ сыбадың не, сыбамадың не, мынандай делқұлыққа дауа жоқ сияқты.

Көк вагонға жайғасып, олар да қыбырлап, ортақ істің күйбеңіне кіріскен үй ішіне мән-жайды айтты да, қасына ортаншы ұлы Адайды ертіп, ескі қоныр «Жигулимен» Жезқазғанға тартты. Ол да күнбе-күнде лып етіп барып келе қоятындай аса жақын да жер емес. Екінші бір қиырда жатқан мекен. Аралық — бес жүз шақырым.

Жол бойы да басына небір ой келіп, небір ой кетеді. Осы күнге дейін шекпеген қиянаты да аз емес екен. Жер қара, күн жылы да енді мынандай содырлыққа кезікті. Тегіс жерден сүріндіріп, бейнетті тауып беріп отырған өз ағайыны. Дегенмен, Тілеуғабылға Құдайдың дарытқан сабыры да мол еді. Қыңбауға бекінген. Ертеден бастаған ісін лайықты жолға салатындығына іштей дайындығы да жеткілікті-тін. Тіпті, керек болса, бұдан да зор қорлыққа төземін деп ширығып алды.

Жезқазған талай жыл тұрып, өзінің қызмет атқарып кеткен жері. Бәрі таныс. Салып ұрып әкімнің өзіне келсе, іссапармен астанаға аттанып кетіпті. Оның орынбасары Жәлел Қалмағамбетовке кірген. Ол:

— Уай, Төке, төрлетіңіз! — деп жақсы қабылдады.

Жағдайын бірден түсіндірді.

— Белгілі тәртіппен алынған шалғай қыстаққа электр желісін тартып едім, енді жергілікті басшылар соны қосқызатын емес. Сұрағаннан кейін Балқаш Электр желісі мекемесінің рұқсатын апардым. Енді өздеріңнің «баталарын» керек деп жатыр.

— Бәле, қызық екен! Тіпті, бұл біз шешетін жұмыс емес қой. Өз құзырларындағы нәрсе. Сіз тек ток қуатын пайдаланғаныңыз үшін тиісті ақысын төлеп тұрсаңыз болды емес пе. Бәрі заңды. Ешбір қажым жоқ кедергі жасауға!

— Соны айтып түсіндіре алмадым.

— Не деген адамдар! Істі бізге тіреген күннің өзінде сізді әуреке салмай, телефон арқылы хабарласса да жеткілікті емес пе еді...

Содан бас шайқап біраз қынжылып отырды да, аудан әкіміне мән-жайды тәптіштеп түсіндіріп, іске тікелей ықпал етіңіздер деп өз қолымен хат жазып, мөр басып берді.

Ертеңіне бөленбай жүз шақырымды қайтадан артқа тастап, аудан әкіміне келіп кіргенінде, хатпен танысқан ол:

— Ойбай-ау, Төке, облысқа да барғансыз ба?! Балқашқа да сандалтыпты. Мынау Аужекен қызық адам екен ғой, өзі! — деді де, дереу аудандық Электр желісі мекемесінің бастығы Әменханға телефон соқты. Ренжігеннен түрі әлемтапырық болып кетіпті. Әңгіме тез аяқталған. Арғы жақтағы адам «жарайды, жарайды» деген сияқты.

— Енді бара беріңіз. Саспаңыз. Қосады міндетті түрде — деді әкім сөйлесіп болған соң тұтқаны орнына қойып жатып.

Барса, орнынан тұрып, бөлмесінен шыққалы келе жатқан Аужекесі бұрынғыдан бетер түнеріп алыпты. Қабағынан қар жауып, бір шекеден адырайып:

— Өй, неменге дүрліктіріп жүрсің елдің бәрін? Айттық қой, қоса алмаймын мен! — дейді шытынап.

Зығырданы дәл осынша қайнама. Қатты ашудан түтігіп те кеткен болуы керек. Баяғы студент кездегі шалт мінездің осы мезетте атойлап тағы бір бой көрсеткенін өзі де аңдамай қалды. Оң жұдырығы сарт етіп тура жақ сүйектің қыры мен алқымның түйіскен тұсынан тиген. Бокс тілінде «кросс» дейді мұны...

Ондай оқыс қимылды күтпеген анау ауыр сокқыдан ербөндеп шалқалақтап барып, еден шетіне гүрс етіп құлады. Кісінің қасиетсіздігі осындайда, тіпті, анық байқалады екен-ау. Кәдімгіше есеңгіреп қалған ол қорқақтығын, ездігін бірден білдіріп, орнынан кирелендеп көтерілгенше жас балаша еңіреп

жылап жіберді. Егде адамның сонша сорлылығын да алғаш көруі. Көзінен сорасы ағып, мұрны қорс-қорс етеді. Жаңағы менмендіктен жұрнақ та қалмапты.

Осы кезде күйеуінің кеңсесіне әлдебір шаруамен бас сұқты ма, қайдан жүргені белгісіз, Орынбике сап ете түскен.

Ол жүр бажылдап. Безектеп, қолды-аяққа тұрар емес:

— Ойбай-ай, ойбай-ай! Не болды, Тілеуғабыл? Не болды? Не жетпеді сендерге?!

— Ай, айтсаңшы мына жындына! Әкесінің қаны емес. Бірақ рубильник. Әбден тоздырып бітті жүйкені.

Орынбике де мән-жайды кірген бойда-ақ түсінген. Осы тоқтың мәселесімен талайдың қанын ішкен Әменхан емес пе күйеуі:

— Қосады, ойбай, қосады. Әй, қоссаңшы! Жекеменшік мүлкің емес қой сенің! Қашанғы айтам.

ТОЙ ЕМЕС

Тілеуғабылдың ашуы да тез қайта қоймады:

— Дайын тұрған нәрсе. Облыстың әкімшілігі айтады — қоспайды. Ауданның әкімі айтады — қоспайды. Бәрі қос деп отыр. Әкесін өлтірдім бе мен бұл иттің баласының?!

— Қосады, ойбай. Қосады...

Дүбірді анық естіп, істің барысын жақсы біліп, бәрін ұғып отырса да, дәлізде бастықтарымен жолығуға келіп отырған монтерлердің біреуі де арашаға түспеді. Тілеуғабылға еріп жүрген Адай да сұрланып, тістеніп алыпты. Әкесінің қимылын құптағаны түрінен-ақ байқалып тұр. Мұның алдындағы жер дауында да неше қилы қараулықты, көпе-көрнеу озбырлықты көріп танырқаған ересек балалары да мұндай бассыздықтан запы болып біткен еді.

Анау енді әкелі-балалы екеуі жабылып тағы ұра ма деп үрейленген секілді, қызмет үстелінің сыртындағы креслосына бүкшіе барып отырып, бұларға көз үстінен мүләймси қарап, қорсылдап ұзақ жылады. Одан өзінің де көптен жетісіп жүрмегенін айтып, мұң шағуға кіріскен.

Бірақ осыдан соң да тоқты үш күн қоспай тағы жүрді. Бұл: «Енді барсам тура итше тепкілеп өлтіремін шошканы!» деп сәлем айтып жіберді. Сес қой, әшейін. Әйтпесе несі бар о бейшарада. Кісі өлтіру ойыншық нәрсе емес.

Төртінші күні қосты-ау, ақыры. Баяғы «Ильич шамы» келді дегендей, сол күні қайран Тасбаздың төңірегі ерекше жарқырап, қаңыраған далаға бір сәт өң кіріп, айрықша шаттанып, нұрланып жатты.

Қазір жүр сол жездесі. Аманесен. Қайсыбір жиын-тойларда ұшырасып тұрады. Беті қызармайды, бірақ. Сәлемдеседі кейде. Бұл бармайды. Өзі келіп амандасады.

2.

Жердің жыры да оңай болған жоқ-ты. Алдында ұзақ мерзімге жалға берілетін жер телімі жөнінде арнайы заң шыққан. Анығы-

рақ айтқанда, Қазақ еліндегі шаруашылық қожалық жөніндегі құжат. Жеке нөмірі де бар. Арманы — әлгі. Белгілі дәрежедегі өндіріс орнын ашып, сырт жұртқа ұлттың мәдениетін көрсету; сөйтіп, өз қотырын өзі қасып, елге қазақтың да қолынан іс келетінін, өресінің шет елмен сөйлесуге молынан жететінін дәлелдеу.

Бірінші класты Тасбаздан төрт-бес шақырым жерде киіз үйде бастап еді. Шегедей кезінен өскен жері.

Ақшоқыда тұратын туыстары, жиені бар-тын. Жезқазғаннан бұл алғаш келгенде бәрі керемет қуанды. Тәрізі, осындағы шаруашылыққа жаңадан бастық болып келді деп үміттеніп қалса керек.

— Ой, Тілеуғабыл, келгенің жақсы болды ғой! Берекеміз қашып, азып-тозып кетіп едік. Елге оң көзбен қарайтын кісі де қалмады. Іс басындағылар ойына келгенін істеп, талап әкетіп жатыр ортаның мүлкін.

— Жоқ, мен мұнда басшы болып келген жоқпын. Тасбазды аламын. Сол жерден шаруашылық ұйымдастырмақшы ойым бар.

— Иә, ал, ал! Жақсы болды ғой!..

Жанашыр ағайынның қамқоршылдығы қандай ғанибет. Бұрынғы шаруашылықтың бар дәулеті өз қолдарында тұрғандай «ал, ал» деп естері шығып жүр байғұстар.

Енді ауданға түссе, Тасбаз қарайтын іргедегі шаруашылық басшысы:

— Жоқ, жер берілмейді саған! — деп қитығып отыр.

— Неге берілмейді? Қолымда мына қаулы тұр ғой!

— Бәрін жиналыс шешеді.

Тілеуғабыл Есенбекұлы досы Асанәлі Әшімовпен.

Бәріміз де халықтың пікірімен санасуымыз керек! — дейді.

Бұл өзі ертеден асқан әпербақандығымен, ұрдажықтығымен аты шыққан біреу еді. Жұрт мұның шын атын да айтпайды. Көбінесе Есербай дейді. Әрине, сыртынан. Әлгіндей әдеттеріне қарай атаса керек. Ешкімге жаны ашымайтын безбүйректігімен де белгілі. Кейде ығыр қылатын мылжындығы да жетеді. Әсіресе, масайған сәттерінде. Соған сай Бөсербай дейтіндер де бар. Оған мән беріп жатқан бұл жоқ. Түйсіксіздеу жан. Ал баспайда, жеке есебіне келгенде, керемет иісшіл-ей, осы сұм...

Тілеуғабылмен қатар оқыған. Бұған деген бақталастығы да сол ертеден басталған сияқты. Әйтеуір, жұлдызы жараспапты. Жасынан көрінгенге ұрынып, соқтығып жүретін сотанак та еді. Соның салдарынан бір көзінен айырылып, кемтар болып қалған жағдайы да жоқ емес-ті.

Кейінірек аңдаса, мұның Тасбазды шаруашылық орнына айналдырмақшы ойын білген соң қолма-қол ауыл еңбеккерлерін жинап:

— Осында баяғы Тілеуғабыл келгелі жатқан көрінеді. Өте принципшіл екенін өздерің де білесіңдер. Ол келсе, біртіндеп, мына шаруашылықты да алады. Мені де кетіреді, сендерді де оңдырмайды. Осы көрген күнімізге зар боламыз. Сондықтан оған қалайда жер бергізбеу керек! — деп үгіттеп қойыпты. Бәрін халық шешеді деп мардымсып жүргені содан екен.

Ұзақ уақыт сыртта жүрген Тілеуғабылды жерлестерінің ақырындап ұмыта да бастағаны да рас еді. Әлгінің айтқаны болды да шықты. Шаруашылық клубында өткен жиналыста көпшілік ағайын бұған қарсы қол көтерді.

Содан облыс әкімшілігіне барып келтіріліп жатқан кедергілердің мәнін түсіндіруге тура келген. Ондағылар:

— Ой, Төке, береді ғой. Несіне аландайсыз. Заңнан асып қайда барады. Олардың әкесінен қалған да, сатып алған да жерлері емес. Өз қазағыңыздың қысастығын бірінші рет көріп жүрсіз бе. Саспаңыз, — деп шығарып салды.

Сөйтіп екінші рет жиналыс

ашылған. Бірақ сол баяғы жағдай тағы қайталанды.

Шаруашылық басшысының ішкен кезінде апталап жұмысқа шықпай қоятын да әдеті бар екен. Бұл шегінетін жер қалмай бара жатқаннан кейін оған ерегіспей-ақ: «Әй, жарқыным, заң — мынау. Әкімшіліктің нұсқауы — анау. Маған іске кірісу керек. Әр-беріден кейін бұл, тіпті, көпшілік талқысына қалатын да нәрсе емес қой. Қиынсыз жерден кедергі келтіре бермесейші», — деп мәселені байыппен түсіндірейін десе — орнында жоқ.

Содан бір айға дейін ұстатпады. Бұл уақыт қысып, қиналып барады. Қайда жүр деп білетін біреулерден сұраса, қолын сілтейді. Анда-санда өстіп ләйліп кететін дағдысы көрінеді.

Үшінші рет келгенінде, жолықтырды, әйтеуір. Беті «бері қараған» сияқты:

— Жерді берейін. Бірақ шабындық болмайды. Шөп шаппайсың! — дейді ожырайып.

«Шөп шабуға құқын жоқ» деу — бұл жерде өмір сүре алмай-сын, мал ұстамайсың деген сөз. Былайша айтқанда, қысастықтың ең «көкесі».

Аудан әкімі Сағынбай Медеубаевқа кірді. Жас та болса, көрген-түйгені мол, көшелі, парасатты азамат.

— Жер алып, өндіріс құрамын ба деп жүріп қажитын түрім бар. Қырсыққан әлдекімдердің бергісі жоқ. Жұмысты қиындатып жіберді. Сен енді маған, ең құрымаса, Тасбаздың басындағы үйдің айналасындағы аумақты алуға ықпалыңды тигіз. Көлемі, әрі кетсе, жеті сотық па, он сотық па екен, содан аспайды. Сол маған жетеді. Бүркіт ұстаймын, — деді.

Жезқазғаннан келген бойда Тасбаздағы бұлақ басына бірталай ағаш отырғызып үлгергенді. Баяғы Жаңылдық әжесінен жұққан қасиет не екен, қолдан келгенше, отырған жерін ықтияттап, айналасын гүлдендіріп қоюға ұмтылатын. Жезқазғандағы үлкен саяжайына бұл өңірге таңсық алмұртқа дейін екті. Тіпті, Бетпақдаланың бір пұшпағындағы сол аймақта жүзім өсіріп, таныстарын түгел тамсантаң.

Мұның сөзін ықыластана тыңдаған әкім бір кезде Тасбазды көруге ынта білдірді.

— Уақыт болса, сол қыстағыңызға барсақ кайтеді, Төке? Кейінгі кезде тартысқа көп түсіп кеткен сол ауылыңызды аралауға көңілім құлап жүр, — деген.

Келді. Ананы-мынаны көрді. Тілеуғабылдың орала сала тап-тұйнақтай қылып, жайна-тып қойған қыстағы көрінісіне таңырқаған да болуы керек, бас шайқап, жымиды. Одан:

— Төке, өте дұрыс екен. Ендеше бұл мәселені бүгіннен қалдырмай шешіп тастайық. Байқауымша, мұндағы біреулер сізді де, шынында да, әбден әурелеген сияқты. Дұрыс түсінгісі келмеген шығар. Оқасы жоқ, ондай-ондай жәйттер бола береді ғой, — деп, бағытты қайтадан орталықтағы кеңсеге бұрғызды.

Сол күні төрт жүз гектар жерге қол қойып беріп еді. Шабындығы да, жайылымы да, бәрі ішінде. Бұл тұста енді ешбір Бөсербайдың да, Кеселбайдың да пәрмені жүрмей қалды.

Когда мы говорим об истоках древней прототюркской культуры, мы неизбежно впадаем в область культурно-исторических интерпретаций, отсылки, цитаций древних авторов, догадок и предположений, которые иногда кажутся нам удивительно верными, но все же еще не подлинно достоверными, требующего фактического материала из разных областей культурного знания человечества.

ГИЛЬГАМЕШ ОТ БИЛЬГАМЕШ (БИЛЬГА – «ЗНАЮЩИЙ», «МУДРЫЙ»)

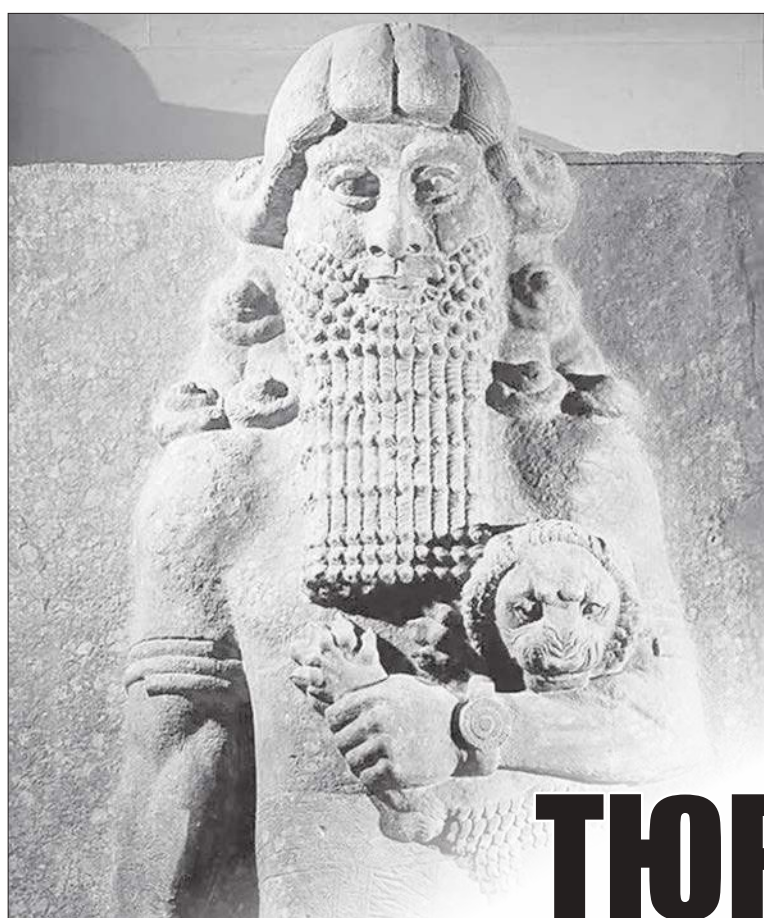
Такая проблема особенно сложна решается в условиях евроцентризма. В особенности это касается многих удивительных фактов казахского (и всех древних тюркских языков) – основного документа, все же требующего прямых и косвенных подтверждений, чтобы со всей научной полнотой аргументировать если не первенство, то, по крайней мере, невторичность казахской степной культуры, письменности, государственности, цивилизации как ее особого типа, не воспринимаемого официальной европейской культурологией в силу ее специфического кочевого развития и в силу веками господствовавших стереотипов о цивилизационной несостоятельности диких кочевых орд, отсутствию у них государственности и управления, и, соответственно, более или менее репрезентативной формы культуры, характеризующей все известные европейскому миру оседлые европейские, восточные, тихоокеанские и прочие цивилизации.

И для более полного понимания феномена древней казахской степной культуры, письменности, государственности, цивилизации, значения истоков прототюркской культуры в контактах с древнейшими цивилизациями мы говорили с Кайратом Жанабаевым, писателем, эпосоведом, переводчиком, кандидатом филологических наук, доцентом Казахского национального университета имени аль-Фараби.

– Кайрат Едилбаевич, какова европейская научная позиция по отношению к древней культуре центральноазиатских кочевников?

– Для стандартного удобного взгляда европейца было в свое время дико признать не только специфику древних кочевых культур, но и активные контактно-типологические связи центральноазиатских кочевников с величайшими цивилизациями древности (например, с культурой Древнего Египта, с шумерами, с другими первыми цивилизациями), а также культурное воздействие на эти цивилизации, так ясно звучащее в современном казахском и тюркских языках. Эти параллели А. С. Аманжолов, О. О. Сулейменов, А. Ахметов и другие исследователи с большой ясностью и нескрываемым восхищением обнаруживают сегодня в древних языках этих названных цивилизаций и в культурах индейцев Северной и Центральной Америки, Японии, Кореи, Китая, Индии и т. д.

И до тех пор, пока не будет обширной доказательной базы, язык кочевников Центральной Азии останется заложником заблуждений, предположений, недоверия, невежества и грубых интерпретаций, лишь только дискредитирующих великую роль кочевников Центральной Азии в цивилизационном процессе древности и

раннего Средневековья, где уже видна цивилизующая роль султанам-мамлюка Бейбарса в Египте и на Ближнем Востоке, прогрессивная роль Аттилы (по германским хроникам и эпосу), роль большого числа средневековых тюркских ученых, выходцев из страны Дешти и-Кипчак: аль-Фараби, аль-Хорезми, М. Кашгари и других великих философов, астрономов, математиков, поэтов, лингвистов, музыковедов, архитекторов, подлинных ученых-энциклопедистов своего времени, составивших гордость арабо-мусульманской и персидско-таджикской культур, именуемой иногда как Восточный Ренессанс.

Косвенным, но все же ярким свидетельством возможности прямых контактов между племенами, участвовавшими в этногенезе тюркских народов, выступает памятник «Эпос о Гильгамеше» – выдающийся памятник мировой литературы древности, одно из ранних философско-эпических повествований человечества и первая, известная нам, историко-героическая поэма, представляющая классический образец философско-художественной мысли Древнего Востока.

ШАМАШ – БОГ СОЛНЦА И АЙЯ – БОГИНЯ ЛУНЫ

– Какое отношение имеет эта бесценная поэма к истории культуры тюркских народов? Почему она привлекала столь пристальное внимание наших ученых: А. С. Аманжолова, О. О. Сулейменова, М. М. Ауэзова?

– Теперь хорошо известно то, что 3300 лет до н. э. на юг Месопотамии пришли шумерские племена, первоначальной родиной которых предполагается Центральная Азия.

Об этом говорит Большой энциклопедический иллюстрированный словарь (Москва, 2003).

Словарь поясняет, что, смешавшись с местными оседлыми племенами, жившими в области рек Тигр и Ефрат, эти пришельцы внесли в культуру поселений свои религиозно-мифологические и идеологические традиции, такие, как например, элементы звездно-солнечной мифологии, которые с большой очевидностью заявляют о себе в именах богов второго поколения, такими как Шамаш – бог света, солнца, судья небес и земли и Айя – богиня луны, ночи, его супруга.

Сравнительно-сопоставительная мифология показала, что самым древним из богов шумерского пантеона выступает бог Мардук (в древнетюркской мифологической традиции – бог Морту). Удивительное сходство можно также обнаружить, изучая шумеротюркские параллели других богов и правителей, например, подземного царства мира мертвых: шумерский Эрклиг – Эрлик, Ерлик в тюркской и казахской мифологии.

На Западе популярна книга Э. Тайлора «Первобытная культура» о солярной природе эпического героя. Так, эпический герой Гильгамеш, как и многие тюркские эпические и сказочно-мифологические герои: Кобланды, Алпамыс, Ер Тостик, на протяжении имеют солярную природу, т. е., связаны с солнечным божеством или представляют собой солнечное божество. Покровитель Гильгамеша в поэме – бог Шамаш, солнечное божество. Само долгое странствие эпического героя в поисках вечной жизни – это есть подземное путешествие Солнца.

Так и И. Н. Дьяконов отмечает, что «в образе мертвеца Гильгамеш проходит ворота заката Солнца, идет через темное подземелье, переправляется через воды смерти». Тут можно сравнить лодочки, которые клали в ранние шумерские погребения жрецы, и лодочки с огнями и едой в хакасской традиции погребения.

В поэме встречаются сюжеты и мотивы, значительно распространенные как в тюркской, так и в мировой мифологии, называемые «общими местами» – *loci communes*: сотворение человека из

глины, наивность первобытного человека, пребывающего совместно со зверьми, всемирный потоп, битва с чудовищем, хранящим древо жизни, коварная богиня любви, обращающая своих любовников в зверей, мотив поиска бессмертия и т. д.

– Какие контакты, взаимосвязи, взаимовлияния видны в этом эпосе между Шумером и Степью?

– Отражение первых контактов двух разных по типу древних цивилизаций – степной и земледельческой (городской) – сохранилось в поэме: встреча вольного жителя степи Энкиду с царем града Урук Гильгамешем. Именно под влиянием Энкиду, носителя свободной жизни, Гильгамеш перестал возводить высокие стены, ограждавшие Урук. Здесь автор заложил глубокий философский смысл гармонического сочетания Города и Степи. Имя центрального героя поэмы – Гильгамеш («Все видавший»), которого великий казахский поэт Олжас

традиции мотив странствий и поиска земли обетованной или средств от бессмертия: Коркыт Ата, Асан Кайғы, Ер-Төстік и другие эпические и сказочные персонажи тюрко-монгольских народов.

Этот мотив стал основным в шумерской поэме – мотив странствия героя Гильгамеша в поисках бессмертия. Преодолев все трудности, стоящие у него на пути, осилив чудовищ и противодействие богов, герой все же нашел цветок жизни, пусть даже его похищает змея. Даже образ змеи косвенно перекликается с финалом казахской легенды о Коркуте, где змея укусила певца.

– Что известно о времени появления поэмы?

– Нам также известен текст конца второго тысячелетия и VII–VI вв. до н. э. – окончательной «ниневиjsкой» версии великой поэмы. Он, как известно, и был положен в основу перевода, выполненного И. М. Дьяконовым. Известны и

ТЮРКСКИЙ СЛЕД

Сулейменов, ссылаясь на исторические источники и лингвистические данные, трактует как Бильгамеш (то есть «Все познавший»; Бильга – титул, впоследствии придававшийся мудрым тюркским каганам).

То же пишет и известный востоковед и переводчик «Эпоса о Гильгамеше» И. М. Дьяконов, подчеркивая, что имя Гильгамеша, героя ассирийско-вавилонских мифов и эпоса «Гильгамеш», в форме «Бильгамес» или «Бильгамеш» встречается в числе имен шумерских божеств уже с XXVII в. до н. э. Это имя звучит довольно часто и в составе теофорных (включающих наименование божеств) собственных имен в правление царя III династии Ура – Шульги, в XIX в. до н. э. В форме «Гиш», «Гишгимаш», «Гильгамеш» или Гильгамеша как героя оно было очень популярно во все эпохи вавилонской, хеттской, ассирийской истории.

ЯЗЫКИ, МОТИВЫ, ВРЕМЯ ПОЯВЛЕНИЯ «ГИЛЬГАМЕША»

– Что известно о языке эпоса?

– Исследователи этого древнего памятника утверждают, что первые шумерские былины о Гильгамеше сложились, вероятно, еще в конце первой половины III тысячелетия до н. э., но науке известны и древние записи, дошедшие до нас, на 800 лет моложе. К этому же времени они относят и первые сохранившиеся записи аккадской поэмы о Гильгамеше, сложившейся, вероятно, в последней трети III тысячелетия до н. э.

Песни о Гильгамеше дошли до нас на глиняных табличках на 4 древних языках Востока: шумерском (самом древнем, тексты полностью не расшифрованы), аккадском (наиболее полные и в значительной мере расшифрованные тексты, они наиболее сильны в художественном отношении), хурритском и хеттском языках. Поэтому в настоящее время встает острая необходимость в изучении тюркскими учеными этих языков, о чем настоятельно писали А. С. Аманжолов и А. Х. Маргулан.

– Есть ли схожие мотивы в памятнике о Гильгамеше и тюркском эпосе?

– Хорошо известен казахской и тюрко-монгольской эпической

более старые фрагменты списков аккадского эпоса о царе Гильгамеше. Они относятся, по-видимому, к XVIII в. до н. э. И. М. Дьяконов полагает, что многочисленные описки и неточности, допущенные писцами, а также самый характер языка, несколько архаичного даже уже для того времени, заставляют думать, что поэма намного древнее. Поэтому мы предполагаем, что и создание аккадской версии поэмы и существование соответствующей с ней первой прототюркской цивилизации можно датировать периодом между XXIII–XXI вв. до н. э.

Сама же поэма записана со слов заклинателя и жреца Синликиуннинни. Ему же, заклинателю Синликиуннинни, быть может, автору самой поэмы, приписывают составление и редакцию «ниневиjsкой» версии поэмы о Гильгамеше. По-видимому, этот жрец и заклинатель, подобно казахским жырау, имел огромное влияние на своих современников. Это подтверждается тем, что еще в I тысячелетии до н. э., как отмечают исследователи, многие жители града Урука возводили к нему свой род.

– Каковы истоки «Эпоса о Гильгамеше»?

– Мифологические и жанровые истоки этой первой поэмы человечества восходят, по мнению некоторых современных исследователей, к традиции прототюркских центральноазиатских племен древности, что также подтверждается ценными лингвистическими изысканиями последних десятилетий.

Эти мифологические истоки исследованы в работах Е. Д. Турсунова, А. С. Аманжолова, К. Жанабаева и др. В моей статье «Тюркский миф и шумерский вопрос» пишется о том, что согласно многим современным концепциям, существующим в научной мифологии, в эпосоведении и в сравнительном литературоведении, в области исследования фольклорных и раннелитературных памятников древности встречаются самые разные формы культурного взаимодействия. Основные из них объясняются:

1. посредством контактно-типологических связей;
2. наличием сходной по типу или некогда общей генетической истории;
3. влиянием «кочующих» сю-

жетов, общих мест, однородных стилистических закономерностей на формирование той или иной мифологической, культурно-языковой или национально-эпической традиции.

С определенной уверенностью можно утверждать, что «Сказание о Гильгамеше» стало результатом многократных культурных контактов и синтезом многовековых напластований самых разных традиций, среди которых немаловажное значение имеет влияние прототюркского мифологического субстрата. О таких контактах писали и А. Х. Маргулан и А. С. Аманжолов. Ныне эти культурно-исторические закономерности обнаружили и турецкие лингвисты.

Профессор А. Х. Маргулан в своем отзыве на диссертацию А. С. Аманжолова отметил, что «глубокое знание источников и соответствующей литературы позволило автору создать оригинальную и вполне

Центральной Азии еще задолго до миграции самих «шумеров», имя которых темно (IV тысячелетие до н.э.).

— **Что говорит об этом мифологический пласт?**

— С одной стороны, плодотворные поиски профессора А. С. Аманжолова и турецких ученых в области истории тюркских языков, расшифровки и комментирования изобразительных логограмм шумерских клинописных памятников позволили мифологам выйти на обобщенные принципы духовного единства, осмысление причин и характера взаимодействия прототюркских мифологических начал с истоками Шумера. С другой стороны, мы, исходя из анализа мифологического материала, быть может, подтвердим важные лингвистические открытия наших казахских и турецких исследователей.

Крупнейший специалист в области тюркского фольклора и сказ-

одним из тюркских племен, а с несколькими. И еще можно заметить: контакты с тюрками были неоднократными».

ТЮРКСКИЙ СЛЕД В «ЭПОСЕ О ГИЛЬГАМЕШЕ»

— **Какие прототюркские элементы явно видны?**

— Ритуальная сюжетика самого эпоса и анализ ономастики о «все выдавшем» несколько подтверждают наличие прототюркских элементов в основании религиозно-мифологической системы шумеров — еще задолго до создания им знаменитой аккадской версии памятника (до III тыс. до н.э.).

К кому приходит вольный житель степи Энкиду? Приходит к царю Урука Гильгамешу.

«Имя Гильгамеш, — пишет И. М. Дьяконов, — в форме «Бильгемес» или «Бильгамес» встречается в числе имен шумерских божеств

и свободы для того, чтобы он отвлек внимание царя от великой стройки. Этот ведущий мотив может свидетельствовать о ментальной сущности древнетюркского мифологического сознания в шумерском архаическом мифе.

— **Какие чисто шумерские основы?**

— Рассмотрим чисто шумерскую поэму «Послы Аги...». Анализируя ее, И. М. Дьяконов пишет: «Мы отказались привести шумерские песни о Гильгамеше в поэтическом переводе, так как шумерские литературные тексты до сих пор остаются во многом темными и неясными, толкование многих мест слишком спорным, а сами законы шумерского стихосложения пока не нашли объяснения».

Но и в прозаическом переложении эта древняя шумерская историко-героическая поэма отчетливо выделяет чисто шумерские основы: бог Ану, град Урук, город Киш, а

гических мест, имена богов и героев, в которых мы также обнаруживаем изначально тюркские основы.

Так, богом-спутником и богом-покровителем, советчиком, другом и заступником героя Гильгамеша в поэме выступает Шамаш — бог солнца, света и огня.

— **Один из главных богов?**

— Да. Исследователь Л. Рустемов относит лексему «шам» к группе слов, заимствованных казахским языком из арабского. Но почему бы, исходя из древности прототюркского субстрата и общности культурного поля, нельзя представить и наоборот, что тюркские слова попали к арабам, иранцам и семитам? В словарь Л. Рустемова включены и такие важные, на наш взгляд, тюркские лексемы, как шам, урым, тамыз, эанна (әуе, ауа) и т. д. Более полный список этих слов можно увидеть в статье Е. Д. Турсунова «Шумеры».

Мнение известного ученого-арабиста Л. З. Рустемова мы не можем опровергнуть, но и согласиться с ним полностью нельзя. Не его вина, что долгое время в науке имела место недооценка созидательной роли тюрков и их культур, их преобразующее воздействие на многие известные древние цивилизации. Да, особенно древние и средневековые!

Словарь Л. Рустемова был выпущен в советское сложное время, во время господства коммунистической идеологии. Но сейчас, когда уже надо и можно веско аргументировать, казахская отечественная наука не имеет ни шумерологов, ни семитологов, ни арабистов-культурологов, ни историков самого высокого класса, способных, подобно молодому О. О. Сулейменову или А. С. Аманжолову обнаружить глубинные лексические, религиозно-мифологические, исторические контактно-типологические связи прототюрков с древнейшими культурами Двуречья и цивилизациями средиземноморского региона.

Если мы примем во внимание, что слово «шам» — арабского происхождения, то, соответственно, и бог солнца и света, Шамаш, не должен иметь никакой прототюркской основы. Но у Шамаша в поэме есть еще и подруга, его спутница, богиня луны Айя (Ай — чисто казахское имя, луна). Это наводит на мнение, что соллярная пара: бог солнца Шамаш и богиня луны, Айя — имеют одну общую прототюркскую основу.

Корень шам — свеча, лампа. Одно из толкований казахского профессора Х. Х. Махмудова: шам — светило, то есть небесное тело, излучающее свет, солнце или луна. Лингвисты Х. Х. Махмудов и Г. Мусабаев приводят следующий ряд значений: шам — свеча, лампа, шамдал — подсвечник, шамшырак — лучина, светоч, светило, маяк.

Кто у кого заимствовал? Доказать трудно, но всем хорошо известно и то, что шумеры знали имя своего древнейшего бога Шамаша задолго до культурно-языкового влияния на них семитских народов. Это в полной мере может быть отнесено и к другим «казахско-арабским» заимствованиям, но только в том случае, когда дело касается изучения самого древнего культурно-мифологического и ритуально-религиозного пласта шумер.

Например, имя урукской блудницы Шамхат означает «излучающая свет», «лучистая» — от слова «шам» (свет).

Дастан ЕЛДЕС

(продолжение в следующем номере)

В «ЭПОСЕ О ГИЛЬГАМЕШЕ»

аргументированную концепцию по узловому вопросу о происхождении тюркского рунического письма», что «одним из аргументов в пользу этой концепции является то, что тюркский рунический алфавит обнаруживает тесную генетическую связь с ранними алфавитными письменностями Средиземноморья и, по-видимому, восходит к древнейшему общему источнику алфавитных письменностей».

О ПРОИСХОЖДЕНИИ ШУМЕРОВ

— **Что известно о происхождении шумеров?**

— О шумерах, якобы, исконных жителях этого средиземноморского культурного региона. Энциклопедический словарь поясняет: «3300 лет назад на юге Междуречья появляется народ, не знавший шумерского языка, прародиной которых была Центральная Азия». В этот период в Южной Месопотамии (начиная с IV тыс. до н.э.) сложился особый вид письма — клинопись, исходя из которого А. С. Аманжолов заметил, что «систематический характер древнейших шумерских совпадений позволяет предположить, что какая-то часть прототюрков Центральной Азии продвинулась в Двуречье, обосновалась там и существенно повлияла на язык и, соответственно, на изобразительные логограммы протошумерских письменных памятников».

Лингвистические наблюдения, представленные О. О. Сулейменовым, А. С. Аманжоловым и турецкими языковедами, дают возможность предположить, что, возможно, прототюрки принесли в Двуречье самые ранние соллярные религиозно-мифологические воззрения и священные культы, смешавшись с местными племенами и став «шумерами», что у народов Двуречья прототюркские элементы возникли еще до миграции «шумеров» в Двуречье (IV тысячелетие до нашей эры). Вот почему, думается, в статье А. С. Аманжолова «Шумеро-тюркские соответствия и изобразительные логограммы» автором взят этот этноним в кавычки.

Полагаем, что древнейшие культы, обряды, связанные с почитанием Луны, звезд и Солнца, возможно, были уже занесены в Двуречье древними кочевниками

коведения Е. Д. Турсунов пишет о том, что «история казахских верований восходит ко времени шумеров (с середины IV тысячелетия до н.э.), оставивших яркий след в древнешумерских клинописных источниках, древних захоронениях, зверином стиле, замечательных памятниках архитектуры и т. д. Язык шумеров не был похож на другие языки окружающих их народов, живших вдоль рек Тигр и Евфрат».

— **Какие контакты зафиксированы между прототюрками и «шумерами»?**

— Убедительным аргументом не только в пользу контактов, но и в пользу влияния древних прототюркских религиозно-мифологических культов на шумерский архаический миф может стать система взаимоотношений старых и новых богов-персонажей и анализ религиозно-мифологического материала выдающегося памятника древности — «Эпоса о Гильгамеше», который, соответственно, является более поздним, но сохранившим для нас некоторые важные характеристики.

Контакты между прототюркскими и протошумерскими племенами на самой ранней стадии, как нам представляется, не только носили частый и долговременный характер, но, полагаем, были осязаны этнической, языковой и ментальной близостью, если не родственностью этих двух древних народов — тюркского и «шумерского».

Исходя из характера зависимости многих шумерских слов от тюркских и диалектных особенностей, которые сохранил современный казахский язык, О. О. Сулейменов замечает, что «шумеры общались не с общетюрками и не с

уже к XXVI в. до н.э.). Уже в самом имени первые исследователи обнаружили тюркский корень «білу» — «знать». Иную лингвистическую трактовку этого имени дает тюрколог А. С. Аманжолов, возводя его к батыру, герою.

Так, степной житель Энкиду (этимология которого не проглядывается) вступает в борьбу с царем Урука (название града имеет тюркский корень «ур», по О. Сулейменову). Он вступает в борьбу с тем, кто, возможно, когда-то сам был тюрком, или у кого, по крайней мере, сохранились в имени Бильгамес вполне очевидные тюркские начала. Даже два эти совпадения из одного примера заставляют задуматься либо о прототюркском его элементе, либо о тесном взаимодействии с ним, либо о его влиянии.

Мурат Ауэзов отмечает: «Энкиду рожден в степи. Друзья его — животные, с которыми он вместе ходит на водопой. Подобно уранидам, божествам стихий природы, он силен, наивен и добр. Когда друзья его попадают в ловушку охотника, он освобождает их. Он резвится на лоне природы, наслаждаясь свободой, о которой вспомнит перед смертью с тоской, и проклянет всё то, что стало между ним и днями степной воли».

К природному началу тянется и сам Гильгамеш, чтобы обрести то, что было потеряно им в городском ритме — то, что стало между ним и динамической волей. Мотив тоски по широким пространствам, по естественной природе и неприятия города звучат во всей поэме. Именно урукские боги не принимают безумной идеи постройки и возвышения городской стены и отправляют Энкиду, носителя воли

народ, граждане града Урука, относят себя лишь с Ану, первым из верховных богов. Здесь совсем нет места Эллилю и многим новым богам шумерского пантеона более позднего времени, которых мы встречаем в «Эпосе о Гильгамеше». Тогда Гильгамеш дословно повторяет свое пророчество перед народным собранием Урука, и народное собрание поддерживает его: «Те, что стоят, те, что сидят, те, что вознесены с царскими сынами, те, что ездят верхом (?) на ослах, те, в чьих руках жизнь (города), — не склоняйте голову перед домом Киша, пусть мы поразим его оружием! Урук — создание богов, Эанна (әуе, небо, высь и ау, воздух — возможно ли, что от семитского (?) — по Л. Рустемову) — храм, спустившийся с небес; боги создали его части, его великая стена касается туч, его великое жилище создано богом Ану (смотрите А. С. Аманжолов, О. О. Сулейменов, О. Туна и другие). Ты, Гильгамеш, ты заботился о нем, вождь и герой...»

— **Ваши промежуточные заключения.**

— Итак, что мы можем вычлени и постараться подтвердить?

1. Наличие контактно-типологических связей прототюркского и шумерского народов, вероятность влияния прототюркского культурно-языкового субстрата на формирование шумерского архаического мифа.

2. Примерный анализ ведущих мотивов поэмы свидетельствует об изначальных, ментальных прототюркских основах в шумерском архаическом мифе. Постараемся углубить и эту проблему.

На многое проливают свет названия географических и мифоло-

ОТТЫ ЖЫР, ӘСЕМ ӘНІ АЛАШ

Қазақстанның Халық жазушысы, көрнекті лирик ақын, драматург, сазгер Исраил Сапарбай өмірден өтті. Қаралы хабарды Қазақста Жазушылар одағы төрағасының орынбасары, танымал ақын Қасымхан Бегманов жеткізді. «Жұма күні таңғы сағат төрт шама-сында 85 жасына қараған шағында Қазақстанның халық жазушысы, Тәуелсіз «Платиналы Тарлан» сыйлығының лауреаты, аса көрнекті ұлт ақыны, белгілі драматург, талантты сазгер Исраил Сапарбай ағамыз дүниеден өтті. Иә, сағат тілі қасиетті жұмаға қарай ауғанда ақынның соңғы демі үзілді, – де жазды ол әлеуметтік желі парақшасында. – Ұлы ақынның Қаскелеңдегі қара шаңырағында, бала-шағасының алдында ауыр науқастан қайтқаны жайлы хабарды маған ағамыздың ұлы Нұрлан Исраилұлы бауырым хабарлады. Биыл қазақ әдебиетінің алыптары, кезінде інілері болып соңынан ерген асыл ағаларым – Дулат Исабеков (20.12.1942 – 21.02.2025), Темірхан Медетбек (06.05.1945 – 10.05.2025), енді міне, Исраил Сапарбай (15.05.1941 – 18.07.2025) бірінен соң бірі өмірден өткені менің жаныма қатты батып, жүрегім ауырып отыр. Алапат қайғы санама енді ғана жеткендей күй кешіп отырмын. Сол Кеңсайға, алыптардың қасына енді Исраил ағам да кетіп бара жатыр. Аса көрнекті лирик ақын Исраил Сапарбайдың артында қаншама әндері, лағылдай, мөлдіреген жақұттай поэзиясы, мәңгі өлмес сырлы, мұңлы жырлары қалды. Жазған пьесалары М.Әуезов театрынан бастап еліміздің бірнеше театрларында сахналанып, отты жырлары өз оқырмандарын тауып, әсем әндері миллиондардың жүрегіне жетіп, қазақ аспанында қалықтап тұр. Жаныңыз жәннатта болсын, асыл аға, жан аға, Исраил көкем менің»...

ҚАЗАҚ ЖЫРЫНЫҢ ҚАС ЖҮЙІРІГІ ЕДІ...

Қазақ әдебиетінің тағы бір тарла-ны, аса көрнекті ақын, Қазақстанның Халық жазушысы Исраил Сапарбай ағамыз да өмірден өтіпті...

Биылғы жыл ауыр жыл болды. Қа-зақ әдебиетінің классиктері Мұқтар Мағауин, Дулат Исабеков, Темірхан Медетбек, ғұлама ғалым Мекемтас Мырзахметұлы, енді міне Исраил Са-парбай келмес сапарға аттанып кетті... Әр жылдары туған ағаларымыз келісіп алғандай, араларына екі-үш ай салып, бір жылда кетіп отыр...

Өткен айда ауырып жатқан Исраил ағаның көңілін сұрап барған белгілі қайраткер Ислам Әбіштен ағамыздың кеселі қатты екенін естіген соң, ақын шығармашылығын қатты құрмет-тейтін Азат Перуашев інісі екеуміз ауруханаға барып, халін сұрап шыққан едік. Әлсіреп, төсек тартып жатқан ағамызды көріп, көңіліміз жабыркап қалған еді.

“Уайымдамаңыз, Алла шипасын беріп, әлі жақсы болып кетесіз” — дегенде, қолымызды қысып: «Оған күмән жоқ» деген еді өмірге деген құштарлығы зор қайран ақын...

Ағамызды емдеп, күтіп жүрген қа-зақ келіншек:

— Ағамыз маған «мен әлі жазылып кетіп, саған да өлең арнаймын» деген-де қатты қуанып қалдым, — деді күліп. Бірақ көзінде мұң тұрғаны байқалып қалды...

Махаббат жыршысының ажалмен арпалысып жатса да, рухының мықты-лығынын айғағындай еді бұл.

Сол кезде қоштасып кеткендей болған екенбіз ғой...

Мемлекет басшысы Қ.Тоқаев көр-некті ақын, Қазақстанның халық жазушысы Исраил Сапарбайдың дү-ниеден өтуіне байланысты отбасы мен жақын туыстарына көңіл айтты.

— Исраил Сапарбай ғибратты ғұ-мырын киелі сөз өнеріне арнаған, төл әдебиетіміздің көкжиегін кеңейтуге зор үлес қосқан дарынды қаламгер еді.

Ұлттық поэзия мен драматургияда өзіндік қолтанбасын қалдырып, нағыз шығармашыл тұлға ретінде өнімді еңбек етті.

Қалың оқырман өміршең туынды-ларымен қатар ұлтжанды азаматтығын жоғары бағалады.

Соңына бай әдеби-мәдени мұра қалдырған Исраил Сапарбайдың жар-қын бейнесі мен есімі ұмытылмайды, — деп жазды.

ҚР Парламенті Мәжілісі төрағасы Ерлан Қошанов та Исраил Сапар-байдың дүниеден өтуіне байланысты «Ақын ағамыз сөз өнерін биікке кө-

терген қарымды қаламгер, дарынды драматург, қалың қазаққа кең танымал тұлға болатын. Оның сыршыл өлең-дері, жүректен шыққан, бірнеше буын оқырманның жүрегіне жол тапқан жырлары қазақ поэзиясының рухани қазынасына, драмалық туындылары сахна сәніне айналды, —деп, ақын шы-ғармашылығын жоғары бағалап, көңіл айту жеделхатын жолдады.

Ақынның қазақ поэзиясының асыл қазынасына қосылған «Аққу арман», «Бармақтай бақ», «Махаббат пен Ға-дауат» секілді көптеген жыр кітаптары оқырманға жақсы белгілі.

Исраил Сапарбай 70-ке тарта ән-дер мен 150-ге тарта ән мәтіндерінің авторы. «Ауылдан келген ару», «Әмір-Темір», «Абай-Тоғжан», «Сыған сере-надасы», «Махаббат мейрамы» пьеса-лары театр сахнасында қойылып жүр.

Өткен ғасырдың сексенінші жыл-дары Исраил Сапарбайдың «Сағыныш сазы» әні жастардың махаббат гимні секілді керемет туынды болды.

Бұл әнді ең алғаш Шымкенттің Әл Фараби атындағы мәдениет институты-ның «Достық» ансамблі орындаған еді. Кейін белгілі әншілер орындап жүрді.

Қазір интернетте жүрген видеода басқа әншілердің, Майра Есенғалиева мен Жантемір Абдрахимов екеуінің ерекше әдемі шырқауы жүр.

«Мен қазақ қыздарына қайран қа-лам» әні қазақ қыздарына әннен қо-йылған ескерткіш болды. Ал белгілі композитор Бауыржан Тұрғараның «Махаббат — мәңгі ертегі» әніне жазған Исраил ағаның өлеңі де ел аузынан түс-пей шырқалып келе жатқан шырайлы туынды.

Исраил аға «Ақ жол» партиясы құ-рылған кезден мүшесі еді, Ақсақалдар алқасы төрағасы болды. Біздің ұлттық мүддені қорғап жазған мақалаларымыз-ға, депутаттық сауалдарымызға үнемі қолдау білдіріп отырды. Өзі де ұлттық рухани мәселелерді қозғап жазып жү-ретін.

«Ел оқитын санаулы басылымның басында «ҚАЗАҚ ҮНІ» тұр» — деп, га-зетімізге де тілеулес болып жүрді.

2020 жылы «Ақ жол» партиясы ұйымдастырған Қазақтың ұлы ақыны, данышпан хакімі Абай Құнанбайұ-лының 175 жылдығына және ҚАЗАҚ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ 100 жыл-дығына арналған «АБАЙ АРМАНЫ — ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚ ЕЛІ» атты ха-лықаралық мүшәйрада жүзден жүйрік атанып, бас бәйгені иеленген еді.

Өткен ғасырдың 80-інші жылдары «Оңтүстік Қазақстан» газетінде Исраил ағамыз менің өлеңдеріме алғаш жақсы

баға берген еді. Кейін де өзінің жоғары бағасын беріп, мақала жазды.

Екі жыл бұрын Abai TV арнасында белгілі жазушы Жүсіпбек Қорғасбек жүргізетін «Үркер» бағдарламасында Исекеңнің поэзиясы талқыланған-да белгілі саясаткер Әлихан Бәймен екеуміз қатысып, ақын ағамыздың мар-жан жырлары туралы өз ойларымызды білдірген едік.

Исраил мен Дулат ағаларымызға екі-үш жыл бұрын жан жарларынан айрылу ауыр тиді.

Сексеннің сенгіріне шыққанда қан-шама жыл бірге өмір сүріп, тірліктің бар-лық қызығын да, шыжығын да бірге көр-ген, еркін шығармашылық дәурен сүруге бар жағдайын жасаған өмірсеріктерінен айрылу - өмірдің ауыр сынағы болды.

Жаны жайсаң Жұпар жеңгеміз де, Нұрғайша жеңгей де, Ақынға, Жазу-шыға жар бола білудің жарқын үлгісін көрсетіп кетті. Шайырдың шабытына тұсау салмай, қаламгердің қанатын кенге жайып, қияға еркін самғауына бар жағдайын жасап, бабын тапқан, мейірлі ақ жүзіне ақшуақ үйірілген ақ-пейіл жандар еді...

Ақынға аяулы жар бола білген Жұ-пар жеңгеміз жыр жүйірігі Исраил аға-мыздың ел жатқа білетін, халық қазы-насына айналып кеткен талай маржан жырлары мен әсем әндері дүниеге келуіне себепкер болып, шабыт отын тұтата білді. Исраил аға «Ақын жары» атты өлеңінде барлық сырын, мұның ақтары берген еді...

Енді міне, ақын ағамыздың өзі де асыл жарының артынан іздеп кетті ... Алла алдынан жарылқасын! Пейіште рухы шалқи бергей! Араласып, бірге жүрген, ағалық ала-қандарын, қамқорлықтарын сезінген ағалардан айрылу ауыр қайғы. Дулат ағамыз бен Темірхан ағаларымыз қайт-қанда, шығарып салудың басы-қасында болып, шапқылап жүріп едік. Исраил ағамызбен қоштасуда шетелде ісса-парда болуыма орай бола алмағаным өкінішті...

Қазақ поэзиясының дүлдүлі, иірімі терең интимдік лириканың қас шебері Исраил Сапарбай Қазақ жырымен бірге жасай береді!

Жырсүйер қалың қазаққа көңіл айтамыз!

Отбасы мен туған-туыстарының, балаларының қайғысына ортақтасып, көңіл айтамыз!

Иманы саламат болсын!

Қазыбек ИСА, ақын, ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты

ЖЕДЕЛХАТ

ҚАЗАҚ ПОЭЗИЯСЫНЫҢ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНА АЙНАЛҒАН АҚЫН

Ұлттық әдебиетіміздің көрнекті өкілі, Қазақ-станның халық жазушысы, белгілі ақын Исраил Сапарбайдың өмірден озғаны туралы суыт хабар баршамыздың қабырғамызды қайыстырды.

Ақын ағамыз сөз өнерін биікке көтерген қарымды қаламгер, дарынды драматург, қалың қазаққа кең танымал тұлға болатын. Оның сыршыл өлеңдері, жү-ректен шыққан, бірнеше буын оқырманның жүрегіне жол тапқан жырлары қазақ поэзиясының рухани-қазынасына, драмалық туындылары сахна сәніне айналды. Артына мол шығармашылық мұра, өзіндік айшықты қолтанба қалдырған абзал ағаның жарқын бейнесі жұртшылықтың жүрегі мен жадында әрдайым сақталары анық.

Жатқан жері жайлы, топырағы торқа болсын. Марқұмның отбасына, туған-туыстарына қайғы-рып көңіл айтамын.

Ерлан ҚОШАНОВ, Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің Төрағасы

СЕЗІМТАЛДЫҚ, СЕРГЕКТІКТІҢ ҮЛГІСІН КӨРСЕТТІ

Тыңдағанда көңіл қылын шертетін, тұла бойынды шымырлататын лириктер шоғырында жұлдызы жарқырап тұрар Исраил Сапарбай дүние салды. Махаббат жыршысы ғұмырының соңына дейін жігіт, ер, яғни, Еуропа тілімен айтқанда джентльмен болып өтті. Ол нәзік жан-дыларға ерекше ізетін, жылы жүрегін, мейірімін ғана емес, ақындық ақылын, ермінезділігін, өмірге ғашықтығын, сезімталдығын, серілігін, сергектігін, қарапайымдылығын, қайырымдылы-ғын өмірде көрсете білді.

Мұндай қасиеттері болмаса, еңбек жолында журналшылық, дипломатиялық, жазушылық, өзге де жауапты қызметтерде бағын сынау ба-қыты оған бұйырмас та еді. Кезінде партия мек-тебінде тәлім алып, кезегінде жана дәуірдің пар-тия құрылысы ісіне араласа жүріп, бар талантын халқына арнауы көпке үлгі боларлық өнеге. Оның туындылары елге тез тарады, танымал үздіктердің қатарына енді. Нағыз хитке айналған әндердің атауларының өзі айтып тұрғандай емес пе?

«Сағыныш сазы», «Махаббат мәңгі ертегі», «Егіз лебіз», «Бір тамшы көздің жасындай», «Сағындым сені», «Қоштасудың қиыны-ай», «А-лақанымнан ұшқан аққуым», «Сен болмасаң», «Жұлдызым», өзге де көптеген әндері әуенімен, сазымен, сөзімен ғана емес, орындаушыларымен есте қалды.

Әнге мәтін жазуға талпынып, ақыл сұраға-нымызда бәлсінбей, білгенімен бөлісті. Қаншама қазаққа мәтін жазу әліппесін үйреткенін айтып кеудесін қақпады, мақтанбады. Ол — кез келген адамның сезімін, сенімін сыйлай білді. Иә, жақсы ән жақсы адамдарға күш-қуат сыйлайды, жүрегіне от беріп, қанат қақтырады.

Бір өлеңінде ақын: Сыйынарым, сүйінерім — бір Алла! Тылсым бар-ау, Бір сыр бар-ау, сірә, онда?.. Шоқ-шоқ болып өспейді ғой шынар да! Топ-топ болып ұшпайды ғой қыран да! — деп жазған еді.

Шындығында, елімізде жүздеген әнге мәтін жазған ақындар көп емес. Әні бар кезде қазақтың рухын ешкім жыға алмайды. Халқымыз аман тұр-ғанда өлмейтін ән қалдырған Исраил аға САПАР-БАЙДЫҢ аты да өшпейді. Алла разы болсын!

Дархан МЫҢБАЙ, мемлекет қайраткері

АСПАНЫНДА ҚАЛЫҚТАП ТҰР

ЖАҢА ЗАМАНЫҢ САЛ-СЕРІСІ БОЛАТЫН

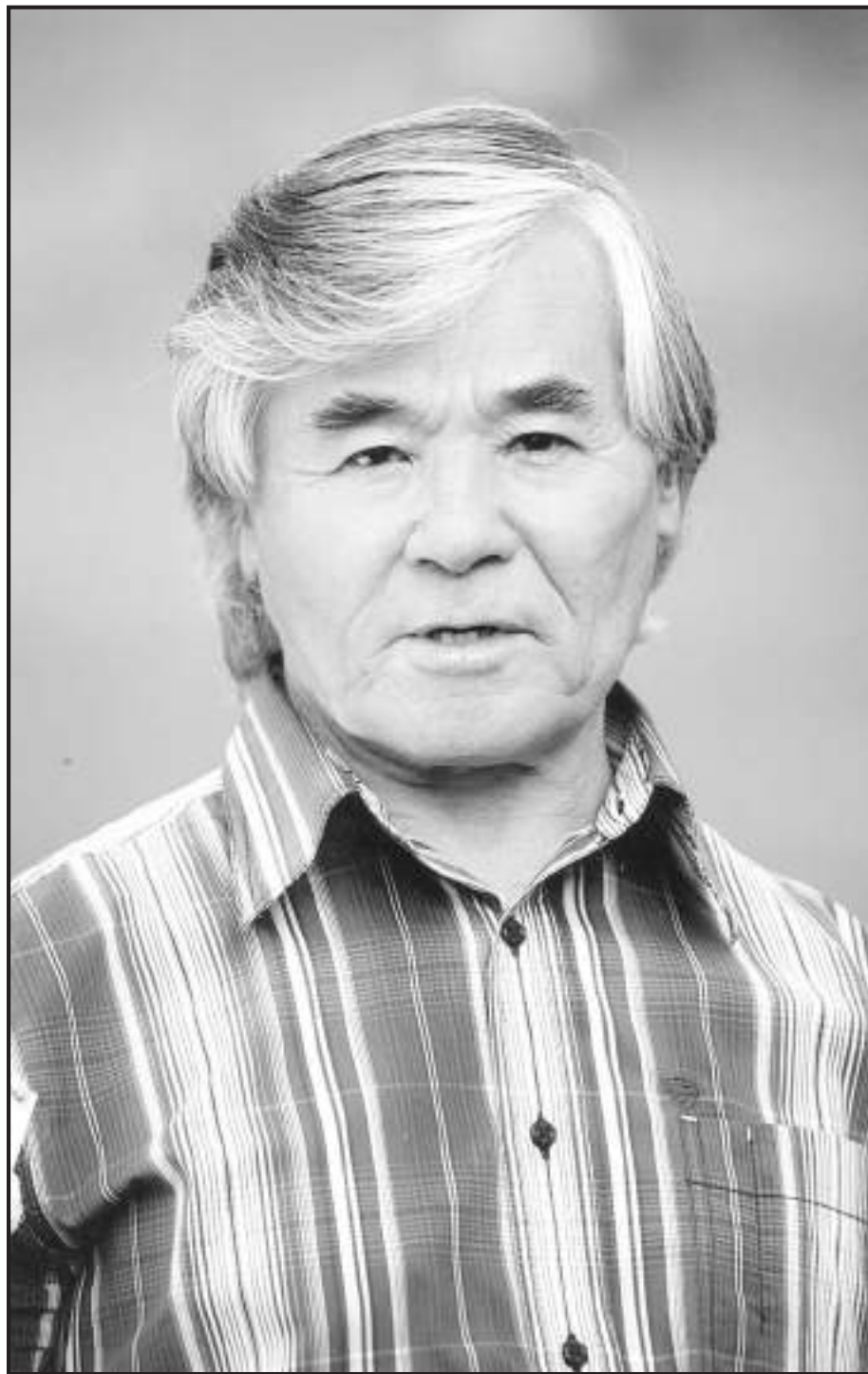
Егер Исраил Сапарбай сонау он тоғызыншы ғасырда туған болса Ақан сері, Біржан салдар тәрізді аңыз тұлғаға айналар еді. Өйткені кино-театры, радио-тв жоқ ол заманда сауықшыл халықтың өзі акын, өзі сазгер, өзі әншіл бұндай бардтарға деген сұранысы сұрапыл болды. Тұла бойы тұнған өнер бұндай тұлғаларды халық аяғын жерге тигізбей қолдан-қолға көтеріп алып кететін. Исраил болса шоу-бизнестен шаршаған біздің ғасырда туса да бұ өнер майданынан өз үлесін ала білген бард болды. Осыған шүкір етсек керек.

Смағұл ЕЛУБАЙ,
Қазақстанның Халық жазушысы

ӨЗІНІҢ ТАҢҒАЖАЙЫП ӨЗ ӘЛЕМІ БАР-ДЫ...

Жаны жұмбақ, көңілі ақ, мінезі ашық, ұстанымы берік, мұраты биік, аңсары өлең, аңсаты сұлу саз, арманы асқақ Исраил ақынның ғажайып өз әлемі бар еді. Ол қазағым, ұлтым, халқым, қалың кара орманым деп ғұмыр кешті. Ол кеудесін кермеген, намысын бермеген, өзекжарды ойларын сұлу өлеңмен зерлеген, әсем сазбен тербеген Өнер Иесі еді! Өмірде қарапайым, адами қарым-қатынаста ізетті, үлкенге де, кішіге де сыйлы Азамат еді! Ұлтшыл еді! Жанартауы сөнбейтін, жырларымен жүрек дертін емдейтін Ақын еді! Амал қанша, фәниден бақиға озды... Бақұл болыңыз, Аға!

Әділғазы ҚАЙЫРБЕКОВ,
ақын, Халықаралық «Алаш»
сыйлығының лауреаты

МӘҢГІ ӨМІРІ БАСТАЛДЫ

Өмір қиын кішіпейіл данаға,
Өлеңімен ой салатын санаға.
Сыршыл, нәзік жырларыңыз секілді,
Мінезіңіз қыздай еді, жан аға!

Ескереміз шаққандықтан бүргені,
Қорқынышты иттің зілмен үргені.
Еленбейді үндемейтін жақсы адам,
Кінәсі оның өлмей тірі жүргені.

Өзгелерді ойлап, қолдап демедің,
Сыбағамнан қалып қойдым демедің.
Көрген кезде:
— Аға, сізді біз әлі,
Өлгеннен соң мойындаймыз, — деп едім.

Түрім еді, әзіліммен жұбатқан,
Өтпей қалған кезіңізде сынақтан.
Енді, міне, мәңгі өміріңіз басталды,
Орын берсін Алла сізге жұмақтан!

Нұртас ИСАБАЕВ,
ақын, Халықаралық «Алаш»
сыйлығының лауреаты

КӨЗ АЛДЫМДА БҮТІН БІР ДӘУІР КӨШТІ...

Биыл. Аз уақытта. Тұтас дәуір көшті. Бір кезеннің адамдары, тентұс болған соң ол заңдылық та шығар. Олар алыптар дәуірін қалыптастыра алды. Мұхтар, Дулат, Мекемтас, Әкім, Темірхан ағалардың қатарына Исраил аға да қосылды. Бәлкім, арғы дүниеде де олар бірін-бірі толықтыру үшін күдіретті күштен осындай «пәрмен» болған шығар... «Аға, осы рас па? Шәмшінің бір кезде таборға ілесіп кеткені рас болғаны ма? Күні ертең басамызға бәле болмай ма бұл?» — деп сұрадым әйгілі «Сыған серенадасының» авторынан. «Бекжан, менің басым екеу емес қой».

Исраил ағамның жауабы осы болды. Аңызға бергісіз оқиғаның өтірік-шынына бас қатырып қайтеміз, бастысы — көрерменнің жалықпай көретін сүйікті қойылымына айналғаны. Поэзияда лирикалық образдар мен сырлы туындылар арқылы ерекше із қалдырған Исраил аға ұлы әдебиетіміздің кең тынысын ашып, жүректі тебірткен сырлы сөздің ғана емес, лирикалық әндердің де авторы еді. Оның суырылып шығатын нәзік сезімді лирикасы көпшілікке өзін қайта табуға сеп болды. Әр өлеңі — жүректің үні, әр сөзі халықтың сыры еді. Өзінің кештері болатын кезде айтатын, арнайы шақыратын. Қашанда жұп-жұмсақ қалпымен ән айтып кетуімді өтінетін. Гастрольде болсам, бармай қалған кезім жоқ екен. Көңілге осы да жұбаныш... Жаратқанның сызығынан ешкім аттап кетпейді. Қолымнан келер күдірет болса, игі жақсылардың тез арада қазақты бірінен кейін бірі тастап кетпегенін, аялдай тұрғанын, арамызда жүре беретіндей етер едім ғой. Амалым қанша? Біз бар болғаны пендеміз. Сізді ақырғы сапарға шығарып салып, жүрегімізде асқақ сезімдер мен мәңгілік мұра қалды. Қош, аға...

Бекжан ТҰРЫС,
актер, Қазақстанның
еңбек сіңірген қайраткері

ТЕРЕҢ ДҮНИЕТАНЫМЫ КӨЗГЕ ҰРЫП ТҰРАТЫН

Лирикалық жырлары мен әндері арқылы жастайымыздан атына қанық болған ақынмен тоқсаныншы жылдардың ортасында танысып, ширек ғасырдай аға мен іні, армандас азаматтар ретінде сыйласа, сырласа сұхбаттасқан әр сәтте Исраил аға әлемінің алуан бояулы, қатпар мазмұнды, сезім мен сана бірде қанаттасып, бірде қайшылыққа түсетін тұңғық екені сезілетін.

Өмірде де әдебиетте де үзегілес інісі болған лириканың тағы бір ғажап өкілі Ибрагим Исаев екеуімен бірге болған сәттерде олардың ұқсастықтарымен қатар ерекшеліктері де айшықталушы еді.

Өмірден ерте кеткен Ибрагим аға тұла бойы елжіреген таза лирика болатын. Өзінен үлкен Исраил аға, Құман аға Тас-танбеков, Кенес аға Дүйсекеевтерге інілік ерекше ізетпен, інілерге шуағын шашар жылылықпен лебізін білдіргенде, еріп кетердей елжірегенде тұлғалық болмысы да тұнған сезім, лирика екені көрінетін.

Ал елжіреген жүрегімен егіз емендей берік дінгегі, нәзік сезіммен арпалысқан терең дүниетанымы тарихи құбылыстарға да, ағымдық үдерістерге де берген бағасынан көзге ұрып тұратын Исраил

ағамның кейбір сәттерде салқынқанды ой-шылдығы, тәуекелшіл қайраткерлігі нәзік лирикасынан басым тұратын.

Кезінде саяси экономикалық бағдарламамызға қысқа да нұсқа ат қою керек болғанда мәтінді оқысымен Исраил ағамның «Уәде бітпейді- уақыт күтпейді» деп бағдарлама мазмұны мен өзегін дөп басып таң қалдырғаны осының бір жарқын көрінісі еді.

Алматыда тұрғанымда реті келгенде қаламгер ағаларымызбен бильярд добын да домалататынбыз. Ибрагим, Исраил, Қажытай ағаларымыздың мергендігі бар еді.

Исраил ағамыздың ерекшелігі Кейкі мерген секілді ұзақ көздемей алатын. Ал кейде бір қолмен ғана ұрып дөп тигізетін. Ойындағы осы ерекшеліктері де күрделі тұлғасының сыртқы көрінісіндей еді.

Төрегелді Шарманов секілді Исраил ағамызбен қатынасымызда әзілдің де өзіндік орны болды. Екі ағамыз да жарасымды әзілдің жасампаз әлеуетін бағалай білетін. Екі жыл бұрын Жүсіпбек Қорғасбектің «Үркер» бағдарламасы Исраил Сапарбайдың шығармалығына арналып, ақын, қайраткер Қазыбек Исамен бір-

ге бағдарламаға қатысып шыққан соң бәріміз Төрегелді Шарманұлына сәлем беруге бардық. Сол жерде де әдеттегідей терең тақырыптармен бірге әзілге де кезек беріп жақсы отырыс болған еді.

Сол мәслихат жақсы ағаларымның бір бірімен соңғы кездесуі болған екен. Былтыр Төкен мәңгілік сапарына аттанғанда мен Тбилисиде едім. Қайғылы хабар жетімен ұшаққа билет табылып, топырақ салуға үлгердім. Жолай Исраил ағаға да хабарлағанымда өзі де науқастанып жүрген ағамыз телефонмен көңіл айтқан еді.

Содан кейін менің бір сұхбатымды көрген соң телефон соғып, ризашылығын білдірді. Енді міне екі күн интернеті жоқ жерде жүргенімде Исраил аға да мәңгілік сапарына аттанды.

Өзінің тұңғық та ғажап әлемін қалыптастырып, адамзаттың ұлы көшінде өшпес із қалдырған жақсы ағамыз сағына, қамыға еске аламыз.

Жаны жәннатта, иманы саламат болсын!

Әлихан БӘЙМЕН,
саясаткер, мемлекет қайраткері

УКРАИНЕ – РАКЕТЫ, А АМЕРИКЕ – БЕСПОШЛИННЫЙ РЫНОК

А вот это уже очень серьезно. Полгода просили Москву не доводить до обострения... Думаю, не дожидаясь завтрашнего утра российская пропаганда снова начнет качать тему ядерного удара по Украине и западным столицам. В ход вновь пойдет так называемая «концепция Караганова».

УКРАИНЕ – РАКЕТЫ БОЛЬШОЙ ДАЛЬНОСТИ

В США, видимо, в ожидании любимого дитища Москвы последних лет - ассиметричного ответа - введут повышенный уровень террористической угрозы. В общем, шухер предстоит знатный.

Как сообщила 15 июля газета The Washington Post (WP) со ссылкой на источник в Белом доме, президент США Дональд Трамп рассматривает возможность

путем ударов не только по Москве, но и по Санкт-Петербургу.

Трамп 14 июля объявил, что США и Евросоюз договорились о поставках оружия Киеву. Предполагается, что Украина получит не только дополнительные системы ПВО Patriot и ракеты к ним, но и наступательные вооружения.

Источники издания Axios сообщали, что в новый пакет военной помощи Киеву могут войти ракеты большой дальности, способные достигать целей в глубине России.

передачи Украине крылатых ракет большой дальности Tomahawk (возможно, аналог наземной версии BGM-109G Gryphon ground-launched cruise missile; в начале 2020 года Корпус Морской пехоты США стал первым подразделением вооруженных сил США, который получил крылатые ракеты «Tomahawk» с наземным запуском; в 2023 году был произведен первый запуск ракеты «Tomahawk» из наземной пусковой установки).

Как выяснило издание, поставка Tomahawk, которые США использовали для ударов по Ирану, обсуждалась еще 11 июля.

Источник WP в Пентагоне также сообщил, что США, скорее всего, снимут ограничения, наложенные президентом Байденом по дальности применения ракет ATACMS, которые уже есть у Украины. Такой шаг позволит украинским военным использовать имеющиеся у них ракеты ATACMS на полную дальность - до 300 км.

Этого недостаточно, чтобы поразить цели в Москве или Санкт-Петербурге, но хватит, чтобы нанести удары по российским военным базам и аэродромам. Ракетами Tomahawk украинские военные могут достать до Москвы и Санкт-Петербурга.

WP утверждает, что Дональд Трамп во время разговора с президентом Украины Владимиром Зеленским на прошлой неделе поинтересовался, почему тот не нанесет удар по Москве. «Мы можем, если вы дадите нам оружие», - ответил ему Зеленский. После этого глава Белого дома отметил, что Украина должна усилить давление на президента РФ Владимира Путина

В США: НЕ КИТАЙСКИЕ ТОВАРЫ

Как говорится, перемены накапливаются долго, но происходят стремительно.

Всего лет пять назад американская либерал-глобалистская экономическая мысль билась в истерику от одного только предположения, что рынок США может начать процесс разединения с экономикой Китая. Мантра о том, что «Китай заменить никто и никогда не сможет» считалась аксиомой. Сейчас же очевидно, что аксиома эта была щедро заплачена из фондов китайской внешней разведки.

Приняв истерику либеральных экономистов к сведению, но рационально на нее наплевав, большинство сетевых гигантов американской торговли - от HomeDepot до Macy's - начали загодя готовиться к «прощанию» с Китаем, переориентируя деловые связи на другие страны, а также отечественных американских поставщиков.

Прозорливость и умение заранее понимать направление грядущего ветра глобальных перемен позволили сегодня Америке избежать инфляционного скачка из-за начала тарифной войны с Китаем. Китайское бароха оказалось не только вполне заменимым, но и не сильно востребованным. Напомню, что по результатам двух кварталов 2025 инфляция в США находится на самом низком уровне с февраля 2021 года.

В магазинах США теперь интересная практика - на прилавках специально пишут большими буквами, что это НЕ КИТАЙСКИЕ ТОВАРЫ, указывая страны-производители.

А я вчера купил домой «звон детства», если можно так выразиться. Чешский хрусталь и чешская посуда - настоящая роскошь в любом доме времён СССР. Мама берегла такие бокалы как зеницу ока.

На одной из вечеринок, устроенной у меня дома по случаю отъезда родителей в очередную экспедицию, милая одноклассница грохнула вдребезги всё мамино богатство. Вот же влетело мне... Но зато теперь в Америке я его восполнил. Мама будет довольна, она оценит. Да и жена оценила - НЕ китайское!

ВЬЕТНАМ И ИНДОНЕЗИЯ ДЛЯ США – БЕСПОШЛИННЫЙ РЫНОК

Вести с тарифного фронта: второй пошел, а кто не успел - тот опоздал.

Белый дом сообщает, что заключил торговую сделку со вторым ключевым партнёром из Юго-Восточной Азии.

Напомню, что первым был Вьетнам, с которым Соединенные Штаты заключили торговое со-

глашение, включающее 20%-ный тариф на товары импортируемые из этой страны Юго-Восточной Азии в США.

В свою очередь, согласно условиям сделки, США получили беспощинный доступ к рынку Вьетнама.

Вьетнам также согласился с тем, что на товары будет распространяться тарифная ставка в размере 40%, если они происходят из другой страны и передаются во Вьетнам для последующей отправки в Соединенные Штаты под подставным лейблом.

Этот процесс, известный как транзитная «перевалка», используется для обхода торговых барьеров. Сообщается, что Китай, являющийся до прошлого года ведущим экспортером в США, использовал Вьетнам в качестве перевалочного узла для получения доступа на ключевой для него американский рынок.

А на днях Белый дом сделал заявление, что достигнуто предварительное торговое соглашение с Индонезией, согласно которому будет установлен 19-процентный тариф США на импорт из этой страны Юго-Восточной Азии.

В свою очередь товары из США в Индонезии не будут облагаться пошлинами.

«Мы не будем платить никаких пошлин. Таким образом, они дают нам доступ в Индонезию, которого у нас никогда не было», - заявил Трамп журналистам возле Белого дома.

В последующем сообщении на Truth Social Трамп написал, что Индонезия «обязалась приобретать американские энергоносители на 15 миллиардов долларов, американскую сельскохозяйственную продукцию на 4,5 миллиарда долларов, а также купить 50 самолетов Boeing, многие из которых - 777» в рамках сделки.

Индонезийская авиакомпания Garuda недавно вела переговоры о покупке от 50 до 75 самолетов Boeing, сообщил ее генеральный директор в начале июля.

Если это произойдет, новая ставка пошлины на индонезийский импорт покажет, что Индонезия, заключив сделку до 1 августа, смогла избежать 32-процентного тарифа, который Трамп собирается ввести после объявленного дедлайна.

По данным Министерства торговли США, Индонезия входит в число 25 крупнейших торговых партнеров Америки: в 2024 году объем торговли между двумя странами товарами превысил 38 миллиардов долларов. Дефицит торгового баланса США с Индонезией в прошлом году составил \$17,9 млрд.

КИТАЙ ВЕДЁТ ВОЙНУ НА ВСЕХ ФРОНТАХ

Китайским товарам приходится штурмовать сегодня не только рынок США. В начале июля партнёр Китая по БРИКС Бразилия ввела пошлины на импорт электромобилей, в том числе и Made in China.

В первой половине 2025 года Бразилия импортировала из Китая более 62 000 электромобилей, что составило свыше 90% от общего объема импорта электромобилей. Китайские бренды, такие как BYD, стали доминировать на рынке электромобилей в Бразилии, воспользовавшись низкими тарифами. В итоге правительство Бразилии приняло решение повысить тарифы на импорт электромобилей и гибридных автомобилей до 30%. Чиновники

говорят, что этот шаг поможет местным автозаводам и сохранит рабочие места.

Удар нанесен по Пекину не в самый простой для него момент. На новый уровень эскалации выходит торговая война между Поднебесной и Европейским союзом. Ранее уже рассказывал об этом. За прошедшие дни ситуация лишь обострилась.

Bloomberg сообщает, что ЕС расширил ограничения для китайских компаний в сфере медоборудования - в ответ Китай ужесточил правила импорта тех же товаров. Параллельно вступили в силу пошлины Китая на европейский бренды, которые были запущены после ответных мер Брюсселя на китайский экспорт электромобилей.

Как отмечает Марк Жюльен, директор Центра азиатских исследований при французском Институте международных отношений (Ifri), торговая повестка между ЕС и КНР сегодня «скорее источник риска, чем возможностей».

По мнению Гжегожа Стеца из берлинского Mercator Institute,

ЕС и Китай всё чаще вступают в прямое столкновение интересов: Пекин нуждается в экспорте из-за перепроизводства, а ЕС пытается защитить собственную промышленную базу.

В Китае экономический рост замедляется, и давление на экспорт усиливается.

Фактор США также не способствует сближению. Хотя новая тарифная волна от Дональда Трампа могла бы подтолкнуть ЕС и Китай к альянсу, этого не произошло.

Саммит ЕС-Китай 24 июля в Пекине вряд ли принесёт прорывы. Встреча Си Цзиньпина с Урсулой фон дер Ляен ожидается «сложной и, скорее всего, безрезультатной», считают источники CNBC.

Нынешний виток торгового конфликта - это не просто обмен пошлинами, а столкновение экономических моделей. ЕС стремится к автономии и защите промышленности, Китай - к расширению экспорта и ослаблению внешнего давления. В отсутствие компромисса можно ожидать новые ответные меры и углубление разделения на экономические блоки.

Тимур СЕЙТМУРАТОВ

Мата түрі	Питт (актер)	Сан	Жол екінасы	Үз	...тебен	Атына арап	Әуен	Аспа ағаш
				Қашыра	Ахтиянов (жазушы)	Футбол бұйымы	Алма сорты	Шырай (сын.)
Уыл-дырық	Жеміс	Үлт-к бас кетім	Есінен шығарма			Ән-жар		Кіру (сын.)
		Босақа	Тауық (ән)	Атос, Пиртос, ...		Сүзгі	Сұрағы бар нәрсе	Грек құдайы
Жесірдің жүз күні	Үлгі гресс-мейстрі			Скрипкашы кыз	Сызып ұйқы-тұйқымен		Түссіз газ	
1000 метр				Жауық		Көрік (сын.)	Түйе	
... Цой				Жену (сын.)	Сырақат	Төсіп		
Автограф	Мүсіріс	Ислам астана-сы		... ма-лік, шароқ	... мүлік	Койлак қағаты	Улы бақа	Төгіт жеміс
		Туна ауылы	Ұшак марка-сы		Улттық тағам	... Ринг (кино-актер)	Белес	
Годия ... (актриса)	Қытай тілі					Директор		
	Тұс		Болтан жалғ	... Рид (баш)				
Банк алауы	Мұхаммед ...	Винчен ... (актриса)	Әріс	Алауд (сын.)	... мезгіл		Келін анасы	Көсір
Бөбекет	Ранет	Орма-тоо			Тынанша маркасы	Құрлас	Аса	Кіріс
Жол бастаушы		Вата ишекпей			Белес	Қысқы жауын	Ән жазуы	Токанба-е
		Байрақ		Өкше			Жаңа жыл сөн	
... Жа-фаров (боксері)	Бөксек	Қызық өлшем		... Же-сикаев (акын)		Боран		
Түркия				Нақ		Қарты (сын.)		

Дайындаған: Қажымұқан ҒАБДОЛЛА

ӘЗІЛ-ШЫНЫ АРАЛАС

Сот залында:

- Айыпталушы, сіз қылмысыңызды мойындайсыз ғой. Олай болса, соңғы сөзіңіз...

- Аға, біз олай келіспедік қой...

- «Қазақ байыса – қатын алады» деген сөз рас па?

- Жоқ-ей, о не дегенің! Қазақ қатын алған соң байиды: бір басы екеу болады, екі қолы төртеу болады; әке үстіне аталы болады, шеше үстіне енелі болады; өзінің жалақысына әйелінің «декреті» қосылады, оған қоса балдызының, құдашасының алдында міндеті болады – соның барлығы байлық емей, енді не?

Түн ортасында біреу тереземді қағып: «Отын керек пе?» – дейді. Қызық екен. Мен, әрине, күлдім де:

- Керек емес! – дедім.

Таңертең далаға шықсам, ауладағы отыным жоқ!

Спортшы-чемпион ауырып қалыпты. Дәрігер дене қызуын өлшепті:

- Отыз сегіз жарым.

- Доктор, дүниежүзілік рекорд қанша?

Студенттің әкесі:

- Профессор, менің ұлым ертеңгі емтиханнан өте алмайтын сияқты.

- Өтеді! Отыз мың теңгеге бәстесейік!

Базарда.

- Жылқыңыздың еті жұмсақ па?

- Бикеш, бұл жылқы емес, тауық.

- Мен бағасына қарап сұрап тұрмын.

Жолаушыларға лық толы автобус. Бір аялдамадан автобусқа мінген кемпір алдыңғы қатарда отырған жас жігіттің қасына келіп тұрады. Жас жігіт әлгі кемпірден:

- Апа, аяғыңыз ауырып тұр ма? – деп сұрапты.

- Иә, айналайын, аяғым сырқырап ауырып тұр.

- Апа, жас кезіңізде автобуста қарттарға орын беруші ме едіңіз?

- Иә, қарағым, үлкен кісінің автобусқа кіргенің көрсем, отырған жерімнен қарғып тұрып орын беретін едім.

- Е-е, жас кезіңізде қарттарға орынды көп бергендіктен ғой аяғыңыздың ауыратыны...

ҚАЙТА ҚАЙНАТЫЛҒАН ШАЙ ҚАУІПТІ МЕ?

Кеше түннен қалып қойған немесе қайта қайнатылған шай денсаулыққа қауіп төндіруі мүмкін. Дәрігерлер мұндай шайда зиян заттар жиналатынын, жылы орта бактериялар пайда болуына ықпал ететінін ескертті.

Суып қалған шай, әсіресе, дайындалғаннан кейін бір күн өткен соң ішкен сусын ағзаға айтарлықтай зиянын тигізуі мүмкін. Бұл туралы «Доктор Питер» басылымына берген сұхбатында терапевт, диетолог Елена Трускова айтты.

«Бұрын қайнатылған шай қауіпті болуы мүмкін. Бұл тарихтан да белгілі, Жапонияда кешеден қалған шайды улы затқа теңеген, оны «жылан шағудан да жаман» деп санаған. Ал қытайлықтар ұзақ уақыт бұрын қайнатылған және суып қалған шайды табиғи у деп санаған. Өйткені пайдалы заттардан бөлек шай құрамында зиян алкалоид гуанин бар, ол уақыт өте келе шай жапырақтарында жиналады», - деді дәрігер, диетолог Елена Трускова.

Еске салайық, бұған дейін танымал нутрициолог Мира Панова күнделікті кара және көк шай ішу қаншалық пайдалы екенін, олардың ағзаға әсерін және қандай шай түрлері зиян болуы мүмкін екенін айтты.

КОФЕ ІШУДІҢ ӨЗ УАҚЫТЫ БАР

Кофенің алғашқы кесесін ұйқыдан ояңғаннан кейін бір немесе екі сағаттан соң ішкен дұрыс, — дейді сомнолог-дәрігер, эндокринолог Дарья Лебедева.

КОФЕИНГЕ РЕАКЦИЯ ӘР АДАМДА ӘРТҮРЛІ

«Адамдар үш түрлі болады: біреулер кофе ішкен соң сергектік сезінеді, басқалары діріл мен жүрек қағысының жиілеуін байқауы мүмкін, ал енді бірі керісінше, кофе ішкен соң ұйқысы келе бастайды. Бұл айырмашылықтар — кофеинді ағзада өңдеу жылдамдығына байланысты. Кей адамдар үшін кофе екі сағатта ағзадан шығса, енді біреулерде бұл үрдіс 12 сағатқа дейін созылады. Сондықтан кофеге қатысты кеңестер барлығына бірдей бола алмайды», — дейді дәрігер.

Кофені қашан ішу керек және неден аулақ болу қажет

«Базалық ереже бар — кофені ояңған соң бір-екі сағаттан кейін ішкен дұрыс, өйткені дәл осы кезде ағзадағы кортизол деңгейі төмендей бастайды. Ал кешкі сағат 14:00-ден кейін кофе ішуге болмайды, әсіресе ұйқысы бұзылған

адамдарға. Тіпті түскі астан кейінгі бір шыны кофе де ұйқы фазасын байқалмай-ақ кейінге ысырып жібереді», — деп түсіндірді дәрігер.

Егер сізде тұрақты ұйқысыздық пен мазасыздық бар болса, кофеден мүлде бас тарту керек. Мұндай жағдайда дәрігерге қаралған жөн.

КОФЕДЕН ҚОРЫҚПАУ КЕРЕК, БІРАҚ ШЕКТЕН ШЫҚПАҢЫЗ

«Кофе — жаман нәрсе емес, егер оны саналы түрде тұтынсаңыз. Ол зейінді арттырады, көңіл күйді жақсартады, физикалық шыдамдылықты күшейтеді. Сондықтан кофені «жау» деп қарастырудың қажеті жоқ. Мәселе кофенің өзінде емес, оны бақылаусыз ішуде. Егер сіз күніне 5-6 шыны кофе ішетін болсаңыз, ол біртіндеп мазасыздық, ұйқысыздық пен бас ауруының көзіне айналуы мүмкін. Егер кофе шаршаған ағза үшін «таянышқа» айналса, оның мөлшерін азайту керек. Хроникалық шаршауды елемей қоймаңыз — ең дұрысы, ұйқыны қалпына келтіру», — деп қорытындылады дәрігер.

№29 санды шыққан сөзжұмбақтың жауабы

О	К	И	А	К	М
А	Л	М	Ұ	Р	Т
Ж	А	И	У	Ш	А
А	И	Қ	Ы	Ш	Р
А	Н	А	Қ	А	Қ
С	Ш	О	Қ	А	Л
Т	О	Р	Қ	А	Д
Р	А	М	М	А	Н
О	Й	И	О	П	А
Н	Е	О	Н	Р	Т
О	Ж	А	З	А	Л
М	Е	Д	Р	Е	С
А	Р	Н	И	А	П
Ш	А	Н	А	Д	И
А	Ш	Л	А	Н	Г
Б	Ұ	Р	Қ	Ғ	А
А	А	М	А	Т	И
Д	А	Р	А	Р	А
А	А	Л	А	Қ	А
Н	Ү	С	Қ	А	А

ҰЛЫТАУДЫ ТЕРБЕГЕН ҚОБЫЗ ҮНІ

Жезқазған қаласында І Республикалық «Қобызым – қоңырым» байқауы өтті. Бұл өнер додасының Ұлытау өңірінде өтуі тегін емес. Қобыз өнерінің көшбасшысы, Қорқыттың сарынын жалғаған Қойлыбай бақсының кіндік қаны тамған жері – дәл осы өңір.

Аңызға айналған Қойлыбай әулие атындағы алғашқы республикалық қобызшылар байқауын Ұлытау облысы әкімдігінің қолдауымен облыстық мәдениет, тілдерді дамыту және архив ісі басқармасы мен мәдени-сауық және шығармашылық ғылыми-әдістемелік орталығы ұйымдастырды. С.Қожамқұлов атындағы қазақ музыкалық драма театры екі күн бойы қобыз сарынына сусындаған көрерменге толды. Байқаудың басты мақсаты – Қойлыбай әулиенің емші ғана емес, дәулескер қобызшы болғанын халыққа кеңінен таныту, ұрпақ санасына сіңіру. Сонымен қатар жас орындаушыларды ынталандыру, дәстүрлі қобыз орындаушылық мектебін жаңғырту да – байқаудың биік мұраттарының бірі. Жас өнерпаздар Қорқыттан бастау алған көне өнерге құрметпен қарап, бабалар

мұрасын жаңғыртты. Қобыз сарынымен көрерменді тәнті еткен өнерпаздар арасынан суырылып шыққан жүлдегерлер: Бас жүлде – Әсен Смаил (Талдықорған қаласы) І орын – Азбаев Әдлет (Алматы қаласы) ІІ орын – Құрманбек Олжас (Астана қаласы) ІІІ орын – Төреханов Ерасыл (Жетісу облысы) және Жетпісбаева Аяулым (Қарағанды облысы) Дипломанттар: Қыдырмұрат Әсел, Сайлауова Дана,

Ержан Жанайым (Алматы қаласы), Майданова Самал (Астана қаласы) Арнайы жүлде иегерлері: Қорқыт атындағы жүлде – Болат Арайлым (Алматы қаласы) Ықылас атындағы жүлде – Алтынбекова Гауһар (Қарағанды қаласы) Қойлыбай әулие атындағы жүлде – Кабыл Медет (Ұлытау облысы) Қобыздың тылсым сарыны Ұлытауда қайта жаңғырып, ұлттық рух пен киелі өнердің тамырына нәр құйды.

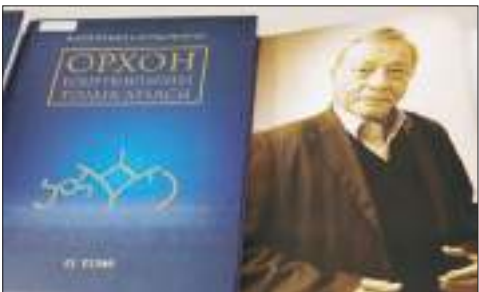
qazaquni.kz

КІТАПТЫҢ ҮШЕУІ ДЕ ТАРТЫМДЫ ҚАРЖАУБАЙ САРТҚОЖАҰЛЫНЫҢ ҮШ КІТАБЫ ОҚЫРМАНҒА ЖОЛ ТАРТТЫ

Астанада көрнекті түрколог, тарих ғылымдарының докторы, Орхон ескерткіштерінің толық атласын жасаған Қаржаубай Сартқожаұлының өмірден озғанына бір жыл толуына орай еске алу шарасы өтті. Шара барысында ғалымның ғылыми және рухани мұрасына арналған үш бірдей кітабының тұсауы кесілді.

Еске алу жиыны Л.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өтті. Кеш барысында ғалымның өмірі мен еңбегі жайлы жүрекжарды естеліктер айтылып, түркітану ғылымындағы орны, рухани мұраға сіңірген өлшеусіз үлесі кеңінен сөз болды. Таныстырылған еңбектердің бірі – «Қош бол, апа» деп аталады. Бұл шығарма – ғалымның отбасына, әсіресе анасына деген сағыныш пен тағзымнан туған естелік жазбалар жинағы. Екінші еңбек – «Тастан тамыр іздеген ғұлама» жинағы. Мұнда шетелдік және қазақстандық ғалымдардың, әріптестері мен қаламдас достарының Қаржаубай Сартқожаұлы туралы естеліктері мен пікірлері топтастырылған. Түркі әлеміне сіңірген еңбегі мен ғылыми болмысына берілген шынайы баға осы кітапта көрініс тапқан. Үшінші кітап – «Подземный мавзолей древнетюркской эпохи Шороон Бумбагар (Майхан Уул)» атты ғылыми монография. Бұл – Қаржаубай Сартқожаұлы жетекшілік еткен халықаралық археологиялық экспедициялардың нәтижесінде жазылған, Моңғолия даласында ашылған көне түркі дәуірінің жерасты мавзолейіне арналған іргелі зерттеу.

Шарада сөз алған университет ректоры Ерлан Сыдықов ғалымның есімі ЕҰУ жанындағы Түркология және алтайтану ғылыми-зерттеу орталығына берілетінін мәлімдеді. Көрнекті сәулетші, Мемлекеттік рәміз – Елтаңба авторы Жандарбек Мәлібеков Қаржаубай Сартқожаны: – Күлтегінің көк түркі рухын қазақ даласына әкелген бірден-бір адам – Қаржекең. Ол тарихи сана кеңістігін тереңнен бастау алатынын дәлелдеді, – деп ерекше тебіреніспен еске алды. Филология ғылымдарының докторы, академик Серік Негимов Қаржаубай Сартқожаұлының мүсінін Астана мен Бурабай ара-

сындағы жол бойына орнату керектігін айтса, алаштанушы ғалым Дикан Қамзабекұлы: – Қаржекең ғылымдағы ең үлкен марапатты – халықтан алды. Талай атақ алғандардан сіз алда жүрсіз, – деп ғалымның қарапайым болмысы мен рухани биігін ерекше бағалады. Мәжіліс депутаты Үнзила Шапақ ғалымның артында сирек кездесетін баға жетпес кітапхана қалғанын айтып, оның қорын цифрландыруды, әрі арнайы кітапхана ретінде сақтауды ұсынды. Қаржаубай Сартқожаұлы 1947 жылы Моңғолияның Баян-Өлгей аймағында дүниеге келген. Моңғолия мемлекеттік университетін тәмамдап, кейін Ленинградтағы Шығыстану институтында білімін тереңдетті. Түркітану ғылымына біржолата бет бұрып, халықаралық экспедицияларға қатысып, Орхон жазба мұраларын зерттеуге өмірін арнады. Ол – түркі халықтарының тарихи жадына қатысты мол дерек жинап, Орхон ескерткіштерінің толық атласын жасаған тұңғыш түрколог. Қазақстан мен Моңғолиядағы көптеген археологиялық жобалардың негізін қалаған, ғылым мен руханиятқа қалтқысыз қызмет еткен ұлт жанашыры болды. Ғалымның еңбектері – түркі әлеміне ортақ қазына. Жаңа жарық көрген үш кітабы оның ғылымға, ұлт тарихына қалдырған мәңгілік аманаты іспетті. Шара соңында зиялы қауым ғалымның рухына арнап дұға бағыштап, ас берілді.

qazaquni.kz

Суреттер: Виктор Федюнин / Kazinform

Меншік иесі:
"Қазақ үні" ЖШС
ҚАЗАҚ ҮНІ
Президент –
Қаныш ЖАРЫЛҚАСЫН

Бас редактор –
Құлтөлеу МҰҚАШ

Qazaquni.kz ақпарат агенттігінің
Бас редакторы –
Азамат ТАСҚАРАУЛЫ

Жауапты хатшы –
Гүлмира САДЫҚ

Бөлім редакторлары:

Дастан ЕЛДЕС (орыс редакциясы)
Нұржан АСАН (көркемдеуші)

Аймақтағы тілшілер:
Астана тілшілер қосыны:
Азамат ТАСҚАРАУЛЫ
(8-702-931-89-86)

Ақмола облысы:
Бақыт СМАҒҰЛ (8-701-626-77-66)

Арқалық қаласы:
Нұрсұлтан НҰРМАН
(8-702-688-84-87)

Алматы облысы:
Мәди ИСЛАМ (8-775-119-12-13)

Жезқазған қаласы:
Жанат АСАНҚАЛИ
(8-702-384-12-00, 8-707-261-20-98)

Қарағанды облысы:
Ахметқали ХАЛЕНОВ (8-701-450-30-18)

Қостанай облысы:
Төлен РАМАЗАНҰЛЫ (8-701-174-06-70)

Семей қаласы:
Рахат АЛТАЙ
(8-775-998-15-39)

Түркістан облысы:
Әбдіғәппар АЙДАР
(8-702-475-75-66, 8-771-390-73-75)
Асылхан ӘЛІ (8-701-626-88-32)

Түркістан қаласы:
Әтіргүл ТӘШІМ (8-702-489-47-23)

Тарату бөлімі:

Астанада:
Жасұлан ИСА
(8-776-120-19-72)

Шымкентте:
Мүтән ИСМАЙЫЛ
(8-701-692-1340)

Астанада "Алты Алаш"
дүңгіршіктерінде сатылады
(8-701-572-88-47)

Газет ҚР Мәдениет және ақпарат
министрлігінде 19. 12. 2012 жылы тіркелген.
Күәлік №13976-Г (Алғашқы күәлік
№1270-Г, 01. 08. 2000 жыл).

Автордың пікірі мен редакция көзқарасы сәйкес келе бермейтінін ескертеміз. Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды. Жарнама мәтініне жарнама беруші жауап береді. Газеттен көшіріліп басылса, сілтеме жасалуы шарт. Газетте "Қазақпараттың" материалдары пайдаланылды.

Газет "Қазақ үні" компьютер орталығында беттелді

АЙЛЫҚ ТАРАЛЫМЫ – 60 400
ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

Редакцияның мекен-жайы:
050006, Алматы қаласы, Қалқаман-3
ықшамауданы, С. Сейітов көшесі, 11 үй

Байланыс телефоны:
8 (727) 398-57-31

E-mail: qazaquni2000@gmail.com
www. qazaquni. kz

Кезекші редактор
Гүлмира САДЫҚ

ТОО "Қазақ үні"
БИН 000540006784
ИИК KZ50856000000385541
АГФ АО "БанкЦентрКредит"
г. Алматы, БИК KQVKZKX, Кбе 17
Газет "Алматы-Болашақ" баспаханасында
басылды. Алматы қ., С. Мұқанов к., 223 б.
Көлемі: 6 баспа табақ

Ⓐ – материалдың жариялану ақысы төленген

ҚАЗАҚТЫҢ МҰҢЫ МЕН ШЫНДЫҚТЫҢ ЖЫРЫ – «ҚАЗАҚ ҮНІ» ГАЗЕТІНЕ ЖАЗЫЛЫҢЫЗДАР!

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

«Қазпошта» арқылы жазылу бағасы:

1 жылға	қала үшін	ауыл/аудан үшін
	5750,88 тенге	5974,32 тенге

Мекемелер ТІКЕЛЕЙ ЖАЗЫЛУҒА болады

Газетке 1 жылға тікелей жазылым – 5 000 теңге.
100 данаға 1 жылға тікелей жазылым – 500 000 теңге.
1000 данаға 1 жылға тікелей жазылым – 5 000 000 теңге.